

“ความเป็นพลเมืองทางการเมือง” ในโลกยุคดิจิทัล: กรณีศึกษาจำลองในข้อหาละเมิด ม.112

อัฉรารา รักยุติธรรม¹

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มาจากการศึกษาเชิงคุณภาพ การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ รวมถึงการศึกษาเอกสารและสื่อออนไลน์ เกี่ยวกับผู้ถูกกล่าวหาว่าไม่จงรักภักดี 17 ราย จากการแสดงออกทางการเมือง การศึกษาพบว่าพื้นที่ไซเบอร์กลายเป็นพื้นที่ปฏิบัติการของความเป็นพลเมืองที่สำคัญของผู้ลี้ภัยและผู้ถูกกล่าวหา ด้วยเทคโนโลยีการสื่อสารที่ก้าวหน้า ทำให้รัฐไทยไม่สามารถผูกขาดการใช้อำนาจภายในพรมแดน และการควบคุมพลเมืองนอกอาณาเขตดินแดน เส้นแบ่งระหว่างโลกเสมือนกับโลกความเป็นจริงที่พร่าเลือน เอื้อให้เกิดปฏิบัติการของความเป็นพลเมืองหลากหลายรูปแบบ รวมทั้งการต่อสู้ช่วงชิงความหมายของความเป็นพลเมือง การกระทำใด ๆ ก็ตามในชีวิตประจำวันอาจเป็นปฏิบัติการของความเป็นพลเมืองได้ทั้งสิ้น โดยไม่ขึ้นอยู่กับสถานะทางกฎหมาย หรือถิ่นที่อยู่อาศัย ด้วยเหตุนี้จึงควรทำความเข้าใจคำว่า “พลเมือง” และ “การมีส่วนร่วมทางการเมือง” เสียใหม่

คำสำคัญ: ความเป็นพลเมืองทางการเมือง พื้นที่ออนไลน์ การแสดงออกทางการเมือง คดีหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ รัฐชาติ

---

¹ ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
<Email: atchara.rak@gmail.com>

“Political Citizenship” in the Digital Age: A Case Study the Defendants accused Under Article 112 of the Criminal Code

Atchara Rakyutidharm²

ABSTRACT

This research article is based on a qualitative research. Participant, non-participant observation and formal, informal interviews were used for data collecting, including information retrieved from documents and online sources relating to the 17 accused of disloyalty against the monarch due to their political expression. The study found that cyberspace is a crucial place for political refugees as well as the accused to express their citizenship. Advanced communication technology becomes a negotiation for Thai state’s absolute control over its people and those who live overseas. A blurred borderline between the virtual and the real world allows several forms of citizenship practices to take place, including practices that bargain for the meaning of citizenship. Therefore, any everyday practices can be considered as citizenship practices, irrespective of one’s legal status or his/her residence’s location. As such, “citizen” and “political participation” should be reconsidered.

Keywords: Political Citizenship, Online Space, Political Expression, Lèse-Majesté Law, Nation State

---

² Department of Social Science, Faculty of Arts, Silpakorn University
<Email: atchara.rak@gmail.com >

บทนำ

“ใครก็ตามที่ไม่นึกถึงแผ่นดินเกิด ไม่นึกถึงบุญคุณของสถาบัน
พระมหากษัตริย์ก็สมควรที่จะอยู่ในประเทศ นี่คือคำพูดของ นศท.”

PPTV Online, 2019

ชีวิตเราทุกคนเกี่ยวข้องกับการเมืองอย่างแยกไม่ออก แต่ในสังคมไทย การแสดงออกทางการเมืองถูกทำให้แปลกแยกจากวิถีชีวิตประจำวันของเรา ผู้ที่แสดงความคิดเห็นทางการเมืองอย่างเปิดเผยจำนวนไม่น้อยประสบปัญหาความสัมพันธ์กับญาติมิตร รวมทั้งบทบาททางสังคมหรือการประกอบอาชีพ ถูกตำหนิว่า “สร้างความแตกแยก” “สร้างความเกลียดชัง” ไปจนถึง “ชังชาติ” เป็นต้น ที่ร้ายแรงไปกว่านั้นคือผู้ที่ตื่นตัวทางการเมืองหลายคนถูกจับกุมคุมขังด้วยข้อกล่าวหาว่าไม่จงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ บางส่วนหลบหนีและลี้ภัยไปอาศัยอยู่นอกราชอาณาจักร และบางคนถูกลอบสังหารโดยที่รัฐไม่เหลียวแล ภายใต้วาทกรรมชาตินิยมผู้คนเหล่านี้มิใช่ “พลเมืองดี” ตามอุดมคติของความเป็นไทยที่ “รู้รักสามัคคี” ซึ่งถูกปลุกฝังกันมานาน แต่เป็นพลเมืองที่รัฐไทยไม่พึงปรารถนา

ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 112 บัญญัติไว้ว่า “ผู้ใดหมิ่นประมาท ดูหมิ่นหรือแสดงความอาฆาตมาดร้ายพระมหากษัตริย์ พระราชินี รัชทายาท หรือผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่สามปีถึงสิบห้าปี” ซึ่งเป็นโทษร้ายแรงเกี่ยวพันกับการทำลายความมั่นคงของชาติ กฎหมายมาตรานี้จึงน่าสะพรึงกลัวและไม่มีพลเมืองไทยคนใดอยากแตะต้องของเกี่ยว กระนั้นก็ตาม ก็มีพื้นที่ต่าง ๆ ถูกใช้เป็นทางเสือกในการพูดถึงเรื่องที่ไม่ได้ ตั้งแต่หนังสือใต้ดิน วรรณกรรมเชิงสัญลักษณ์ รวมทั้งพื้นที่ออนไลน์ที่เกิดขึ้นพร้อมกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี การสื่อสาร แต่ต่อมารัฐได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ.2550 หรือที่เรียกกันว่า “พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์” ซึ่งบังคับใช้ร่วมกับ ม.112 อย่างเข้มงวดและแข็งแกร่ง ในบริบทของการเปลี่ยนผ่านรัชสมัย ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกันกับที่เกิดความขัดแย้งทางอุดมการณ์ทางการเมืองอย่างรุนแรงเป็นวงกว้าง กฎหมายมาตรานี้ถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองอย่างพร่ำเพรื่อ เป็นที่เลื่องลือกันว่าหากถูกกล่าวหาในคดีนี้ก็ยากที่จะต่อสู้ในกระบวนการยุติธรรม ผู้ต้องหาส่วนใหญ่เสือกสารภาพผิดเพื่อจะได้ลดโทษและช่วยให้ขั้นตอนต่าง ๆ เสร็จสิ้นอย่างรวดเร็วกว่าการสู้คดี รายงานจากโครงการอินเทอร์เน็ตเพื่อกฎหมายประชาชน (iLaw) ระบุว่านับจากการรัฐประหารของคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (คสช.) ในวันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ.2557

จนถึง พ.ศ.2560 มีผู้ถูกตั้งข้อกล่าวหาด้วย ม.112 อย่างน้อย 94 ราย (Prachatai, 2018)

การพยายามสร้างพื้นที่ในการแสดงออกและพูดเรื่องที่รัฐห้ามพูด เป็นการต่อสู้เพื่อสิทธิความเป็นพลเมืองอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นเสมอในสังคมประชาธิปไตย การมีสิทธิมีเสียงมีความสำคัญยิ่งต่อการสถาปนาความเป็นพลเมืองทางการเมือง (political subject) เพราะทำให้ปัจเจกบุคคลได้แสดงตัวตนและนิยามตนเองตามคุณค่า ความหมายของตนเอง ไม่ใช่คุณค่าตามบรรทัดฐานที่ผู้อื่นกำหนด (Mouffe, 1997)

ในโลกยุคนี้พื้นที่ไซเบอร์เป็นสมรภูมิที่สำคัญของสงครามจุดยืน (war of position) ซึ่งกลุ่มคนต่าง ๆ ใช้แสดงออกทางการเมือง โดยที่รัฐใช้อำนาจแทรกแซงและปิดกั้น ได้ยากกว่าในโลกทางกายภาพ ทั้งยังเป็นปริศนทลสาธารณะที่เอื้ออำนวยให้เกิด การแสดงออกรูปแบบใหม่ ๆ ที่ชีวิตทางสังคมกับชีวิตทางการเมืองสามารถดำเนินควบคู่กันไปได้ง่ายขึ้น สามารถสร้างปฏิบัติการและเครือข่ายใหม่ ๆ จากการเชื่อมต่อ สื่อสารกันอย่างฉับไว (Cotarelo & Gil, 2017; Kurban, Peña-López & Haberer, 2017 as cited in Clua, Ferran-Ferrer, & Terren, 2018, p. 51)

บทความวิจัยนี้จะแสดงให้เห็นการใช้พื้นที่ไซเบอร์เพื่อช่วงชิงและต่อรอง ความเป็นพลเมือง โดยศึกษาสองกลุ่มคน กลุ่มแรกเป็นผู้ถูกกล่าวหาในคดี ม.112 ที่อยู่นอกราชอาณาจักร ซึ่งประกอบด้วย ผู้ที่ได้รับสถานะผู้ลี้ภัยอย่างเป็นทางการแล้ว และผู้ที่ยังไม่ได้รับสถานะผู้ลี้ภัยอย่างเป็นทางการ กลุ่มคนเหล่านี้ได้สละสถานะ ความเป็นพลเมืองไทย แต่ยังยืนหยัดเคลื่อนไหวทางการเมืองในโลกไซเบอร์ ส่วนกลุ่ม ที่สอง เป็นอดีตผู้ต้องขังที่ถูกกล่าวหาในคดี ม.112 ที่อยู่ในประเทศไทย ซึ่งการมีประวัติ ต้องโทษทำให้สูญเสียสิทธิทางการเมืองหลายอย่าง กลุ่มคนเหล่านี้พยายามต่อสู้ เพื่อที่จะมีพื้นที่แสดงความคิดเห็นทางการเมือง รวมทั้งเรื่องอำนาจและบทบาท สถานะของสถาบันกษัตริย์ การแสดงออกในเรื่องส่วนรวม เป็นปฏิบัติการของ ความเป็นพลเมืองทางการเมือง (political citizenship) ทว่า รัฐไทยจัดวางสถาบัน กษัตริย์ไว้ในสถานะสูงส่ง คักดิ์สิทธิ์ และลวงละเมิดมิได้ ผู้ที่วิพากษ์วิจารณ์มักถูกมอง ว่าไม่จงรักภักดีต่อ “ชาติ” ซึ่งเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ทั้งยังมีความผิดตามกฎหมาย

งานศึกษาเกี่ยวกับการต่อสู้เพื่อสิทธิพลเมืองที่เคยมีมาก่อนหน้านี้ มักอยู่ใน กรอบของการนิยามความเป็นพลเมืองว่าเป็นผู้ที่ยอมรับอำนาจและกฎหมายของรัฐ ที่มีเหนืออาณาเขตทางภูมิศาสตร์ที่แน่นอนหนึ่ง ๆ แต่ในโลกยุคนี้ความเป็นพลเมือง

มีความหมายเปลี่ยนไปจากเดิมอย่างมาก เนื่องจากผู้คนส่วนใหญ่ใช้ชีวิตอยู่ในพื้นที่ข้ามรัฐ ไม่ว่าจะด้วยการเดินทางในโลกทางกายภาพหรือการแลกเปลี่ยนสื่อสารในโลกไซเบอร์ที่กว้างไกลไร้ขอบเขต บทความนี้จึงจะแสดงให้เห็นถึงปฏิบัติการต่อสู้ต่อรอกับอำนาจรัฐเพื่อช่วงชิงนิยามความเป็นพลเมืองในบริบทข้ามรัฐดังกล่าว

วัตถุประสงค์

1. ศึกษาการที่รัฐปิดกั้นการเข้าถึงสื่อของประชาชนเพื่อแสดงออกทางการเมืองและการใช้สื่อของประชาชนเพื่อแสดงออกทางการเมือง โดยเฉพาะในช่วงหลังการรัฐประหาร พ.ศ.2549 เรื่อยมา
2. ศึกษาการสื่อออนไลน์ของผู้ที่หลบหนีและลี้ภัยการเมือง และอดีตผู้ต้องขังที่ถูกรัฐกล่าวหาว่ากระทำผิดตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 112
3. ศึกษาการต่อสู้ต่อรอกความหมายของพลเมืองผ่านปฏิบัติการในพื้นที่ออนไลน์

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยนี้มุ่งศึกษาการใช้พื้นที่ออนไลน์ในการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มคนสองกลุ่มหลัก ซึ่งในบทความนี้เรียกรวม ๆ ว่า “นักโทษการเมือง” ได้แก่

1. อดีตผู้ต้องขังที่ถูกกล่าวหาว่ากระทำผิดตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 112 จำนวน 6 ราย มีทั้งผู้ที่ถูกตัดสินว่ามีความผิด ถูกจำคุก และพ้นโทษแล้ว และผู้ที่ศาลพิพากษาให้พ้นมลทิน
  2. ผู้หลบหนีและลี้ภัยทางการเมืองจำนวนทั้งสิ้น 11 ราย
- ผู้วิจัยอาศัยข้อมูลจากสื่อสาธารณะ และสื่อออนไลน์ที่นักโทษการเมืองใช้ได้แก่ เฟซบุ๊กบัญชีส่วนตัว และยูทูป เฉพาะที่เผยแพร่สาธารณะ โดยมีช่วงเวลาการเก็บข้อมูลระหว่างวันที่ 1 มกราคม พ.ศ.2562 ถึง 28 ธันวาคม พ.ศ.2562 นอกจากนี้ยังอาศัยข้อมูลจากสำนักข่าวออนไลน์ประกอบการวิเคราะห์

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง: ความเป็นพลเมือง กับการใช้สื่อออนไลน์ เพื่อแสดงปฏิบัติการของความเป็นพลเมือง

ในรัฐชาติสมัยใหม่ ความเป็นพลเมือง (citizenship) คือสถานะที่บ่งบอกความสัมพันธ์และพันธะหน้าที่ระหว่างรัฐผู้ปกครองกับประชาชนผู้ถูกปกครอง ซึ่งเป็นไปตามหลักสากลที่กำหนดความสัมพันธ์ทางกฎหมายระหว่างปัจเจกบุคคลกับรัฐแห่งหนึ่ง โดยที่พลเมืองมีสิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบต่อรัฐ ส่วนรัฐมีหน้าที่ให้ความคุ้มครองสิทธิเสรีภาพและสวัสดิภาพของพลเมือง (Isin & Turner, 2002; Parker, 2002) ทั้งนี้ เป็นที่ยอมรับกันว่ารัฐพึงให้ความคุ้มครองสิทธิพื้นฐานแก่พลเมืองของตน ได้แก่ สิทธิพลเมือง (civil rights) หมายถึงการมีเสรีภาพในการแสดงออก การเคลื่อนไหว และถูกปกครองด้วยกฎหมาย สิทธิทางการเมือง (political rights) คือการได้ลงคะแนนเสียงเลือกเจ้าหน้าที่รัฐมาบริหารกิจการสาธารณะ และสิทธิด้านสังคม และสิทธิทางสังคม (social rights) คือการได้รับสวัสดิการ การมีงานทำ และการดูแลสุขภาพ อย่างไรก็ตาม กฎหมายของรัฐแต่ละแห่งก็ให้การคุ้มครองสิทธิเหล่านี้ต่างกันไป หรืออาจยกเว้น เช่น บางรัฐไม่คุ้มครองสิทธิทางการเมืองของนักโทษ บางรัฐปฏิเสธสิทธิพื้นฐานและการให้สัญชาติแก่ผู้ลี้ภัย บางรัฐไม่ให้การคุ้มครองสิทธิทางศาล (Isin & Turner, 2002, p. 3) โดยทั่วไปแล้ว สถานะความเป็นพลเมืองขึ้นอยู่กับถิ่นกำเนิดและถิ่นที่อยู่อาศัยถาวรของบุคคล ซึ่งรัฐชาติมีอำนาจอธิปไตยเหนืออาณาเขตดินแดนทางภูมิศาสตร์นั้น ความเป็นพลเมืองหล่อหลอมให้เกิดอัตลักษณ์ที่เชื่อมโยงกับความรักใคร่ผูกพัน ความจงรักภักดี ความเกลียดชัง และการเป็นปรปักษ์ต่อกันระหว่างพลเมืองของรัฐต่าง ๆ

อย่างไรก็ตาม โลกยุคปัจจุบันประชากรของรัฐต่าง ๆ มีการเคลื่อนย้ายข้ามพรมแดน เปลี่ยนถิ่นที่อยู่อาศัย และผสมผสานทางวัฒนธรรมกันตลอดเวลา การกำหนดลักษณะความสัมพันธ์และการแบ่งแยกผู้คนด้วยความเป็นรัฐ ชาติ อัตลักษณ์ วัฒนธรรม ฯลฯ จึงแตกต่างไปจากเดิม ทำให้จำเป็นต้องนิยามความเป็นพลเมืองกันใหม่ในบริบทข้ามพรมแดน (Wood & Black, 2018) ทั้งนี้ มีการเสนอแนวคิดพลเมืองโลก (Cosmopolitanism) ที่ให้ความสำคัญกับการยอมรับความแตกต่างหลากหลายของผู้คนในฐานะมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน และควรมีจริยธรรมสากลร่วมกันโดยไม่แบ่งแยกกันด้วยความเป็นรัฐหรือชาติ

จากนิยามของพลเมืองที่กล่าวไปข้างต้น จะเห็นได้ว่าการแสดงออกและการเคลื่อนไหวทางการเมืองเป็นส่วนสำคัญประการหนึ่งของสิทธิความเป็นพลเมือง ซึ่งในยุคปัจจุบันการแสดงออกทางการเมืองไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในโลกทางกายภาพ

เท่านั้น แต่โลกออนไลน์ก็เป็นพื้นที่ของการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่สำคัญไม่แพ้กัน ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสารได้ทำให้ผู้คนส่วนใหญ่เป็นพลเมืองดิจิทัล (digital citizenship) ที่ใช้ชีวิตทั้งในโลกความเป็นจริงและในโลกเสมือนควบคู่กันไป คาสเทลส์ (Castells, 2007) ชี้ว่าพื้นที่ออนไลน์และออฟไลน์บรรจบกันเป็น “พื้นที่ลูกผสม” (hybrid space) ที่ซึ่งเครือข่ายทางสังคมได้ถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารและร่วมกันปฏิบัติการต่าง ๆ แม้ว่าบางคนจะหลบเลี่ยงจากพื้นที่ความเป็นจริงเพื่อไปแสดงออกในพื้นที่ออนไลน์ แต่การกระทำในสองพื้นที่ย่อมเกี่ยวข้องและส่งผลต่อกันและกัน ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงการแสดงออกทางการเมืองหรือ “การมีส่วนร่วมทางการเมือง” (participation) ในยุคปัจจุบันก็จำเป็นที่จะต้องนิยามและทำความเข้าใจกันใหม่ ไม่ต่างจากนิยามของคำว่าพลเมืองด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อเทคโนโลยีการสื่อสารกลายมาเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของผู้คน และปัจเจกบุคคลอาจมองตนเองในฐานะพลเมืองแตกต่างไปจากเดิมด้วยเช่นกัน (Svensson et al., 2013)

ในประเทศไทยมีงานศึกษาที่ชี้ให้เห็นว่าประชาชนนิยมใช้พื้นที่ออนไลน์แสดงออกทางการเมืองมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับตั้งแต่เกิดความขัดแย้งในสังคมที่นำไปสู่การรัฐประหาร พ.ศ.2549 ดุษฎีนิพนธ์สาขาวิชาการพัฒนารัฐบาลการเมือง โลกไซเบอร์กับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ ของไทย (พ.ศ.2549–2554) ของ Koonchaimang (2012) ที่เสนอว่าเทคโนโลยีได้เปลี่ยนแปลงโครงสร้างการสื่อสารด้วยการทำให้เกิดชุมชนเสมือนจริง (virtual community) และเครือข่ายทางสังคม (social network) อย่างกว้างขวาง รวมทั้งทำให้เกิดขบวนการเมืองของกลุ่มคนเลื่อมใสกับกลุ่มคนเลื่อมใสที่ต่างฝ่ายต่างสื่อสารข้อมูลข่าวสารของฝ่ายตนอย่างเข้มข้นพร้อมทั้งวิพากษ์วิจารณ์อุดมการณ์ทางการเมืองของฝ่ายตรงกันข้าม ทำนองเดียวกันกับ วิทยานิพนธ์สาขาวารสารศาสตร์เรื่อง บทบาทของเฟซบุ๊ก “สมบัติบุญงามอนงค์” กับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ เพื่อต่อต้านร่างพระราชบัญญัตินิรโทษกรรม ของ Prasoprattanasuk (2015) ที่พบว่าเฟซบุ๊กถูกใช้ในการแสดงออกทางการเมืองในบริบทที่มีการถกเถียงในสังคมระหว่างฝ่ายที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วยกับร่างพระราชบัญญัตินิรโทษกรรม สมัยที่นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร เป็นนายกรัฐมนตรี ซึ่งในปี พ.ศ.2555 นั้นประเทศไทยมีผู้ใช้งานเฟซบุ๊กมากติดอันดับ 13 ของโลกจากจำนวน 212 ประเทศ และเน้นใช้เพื่อแลกเปลี่ยนถกเถียงในเรื่องการเมือง อีกตัวอย่างหนึ่งคือ วิทยานิพนธ์ด้านมานุษยวิทยาเรื่อง การเมืองบนเฟซบุ๊ก: วัฒนธรรมการเมืองบนเครือข่ายสังคมออนไลน์ไทย พ.ศ.2553–2555 ของ Suriyawongkul (2012) พบว่าเงื่อนไขทางวัฒนธรรมและโครงสร้างทางการเมือง

ในโลกออนไลน์มีบทบาททำกับทิศทางการเคลื่อนไหวทางการเมืองในพื้นที่ออนไลน์อย่างมาก ทั้งนี้ เครือข่ายสังคมออนไลน์เอื้อให้ประชาชนทั่วไปสามารถสะสมและแปลงทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองได้ง่ายขึ้น ทำให้อำนาจการสื่อสารกระจายไปอยู่ในมือสามัญชนมากกว่าเดิม บรรยากาศของการแสดงออกและการรวมตัวทางการเมืองในสังคมมีเสรีภาพมากขึ้น

สำหรับกรณีคดี ม.112 งานศึกษาของ Suksri, Kusonsinwut and Yingyongpathana (2012) เปิดเผยว่ามีคดีที่เกี่ยวข้องถึง 40 คดี ในช่วงปี พ.ศ.2550-2554 โดยที่รัฐใช้ประมวลกฎหมายอาญามาตรา 112 ควบคู่กับพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำ ความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ.2550 รวมทั้งมีการปิดกั้นเว็บไซต์ที่อ้างว่ามีเนื้อหา และภาพซึ่งดูหมิ่นพระมหากษัตริย์ถึง 60,790 URL ข้อมูลนี้แสดงให้เห็นว่านอกจาก เรื่องการเมืองทั่ว ๆ ไปแล้ว พื้นที่ออนไลน์ยังถูกใช้แสดงความคิดเห็นในเรื่อง “ต้องห้าม” ที่รัฐไทยปิดกั้นพลเมืองไทยไม่ให้ออกไปสู่อินเทอร์เน็ตหรือวิพากษ์วิจารณ์ แม้ว่าคดีความเกี่ยวกับ ม.112 จะเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ แต่ก็พบว่างานศึกษา ในประเด็นนี้มีค่อนข้างน้อย งานวิชาการที่พบมักเป็นด้านนิติศาสตร์ ซึ่งนับว่าเป็น ประเด็นชายขอบของงานศึกษาด้านนี้ (Streckfuss, 2011, pp. 35-36) บทความเกี่ยวกับ ม.112 พบได้มากในวารสารฟ้าเดียวกันฉบับต่าง ๆ ซึ่งเป็นกรณีวิเคราะห์ เกี่ยวกับข้อกฎหมายและการบังคับใช้กฎหมายเป็นหลัก ส่วนงานในสาขาอื่น ๆ นอกจากงานของ Archamas (2013) ในสาขาการพัฒนาลังคม เรื่อง “การประกอบ สร้างความกลัวและการเมืองว่าด้วยการบังคับใช้ประมวลกฎหมายอาญามาตรา 112” ก็แทบจะไม่มีการวิชาการไทยที่แสดงให้เห็นชะตากรรมและมุมมองของผู้ที่ถูกกล่าวหา ในคดีความร้ายแรงนี้ ยกเว้นเพียงหนังสือเรื่อง “ห้องเช่าหมายเลข 112” ที่เป็นความเรียง บันเทิงคดีเรื่องราวชีวิตของผู้ถูกกล่าวหา จัดพิมพ์โดย iLaw ซึ่งเป็นองค์กรที่ทำงาน เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวในประเด็นนี้เอง รวมทั้งข่าวและบทความในสื่อออนไลน์ กระแสรองอย่างเว็บไซต์ประชาไท iLaw และศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชน ฯลฯ ปราบกฏการณ์เหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าการพูดถึงและวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับ ม.112 อย่างเปิดเผยยังเป็นไปอย่างจำกัดแม้ว่าจะเป็นส่วนวิชาการก็ตาม ดังนั้น โลกออนไลน์ จึงเป็นพื้นที่ทางเลือกที่สำคัญสำหรับผู้สนใจแสวงหาความรู้ความเข้าใจและสร้าง การเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงในเรื่องนี้

แต่การใช้สื่อออนไลน์ในการเคลื่อนไหวทางสังคมและการเมืองนั้นก็มิใช่ออกเถียง กันในต่างประเทศว่าจะช่วยเพิ่มหรือลดทอนพลังของขบวนการเคลื่อนไหวกันแน่ ในด้านหนึ่งมองว่าผู้ใช้สื่อออนไลน์จะใช้ชีวิตอย่างเป็นเอกเทศโดยไม่สนใจเข้าร่วมใน

การเคลื่อนไหวทางสังคม ส่วนการเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นในโลกไซเบอร์ก็มักเป็นการเคลื่อนไหวแบบเฉื่อยชาหรือตั้งรับ (passive) ของพวกที่ไม่ชอบทำอะไรจริงจัง (slacktivism) หรือที่สังคมไทยเรียกกันว่า “เกรียนคีย์บอร์ด” ซึ่งเขาแต่แสดงความคิดเห็นแบบปกปิดซ่อนเร้นตัวตนโดยไม่ลุกมาทำอะไรเป็นรูปธรรมให้จับต้องได้ (non-physical way) ซึ่งการเคลื่อนไหวแบบนี้ถูกมองว่าไม่ใช้การมีส่วนร่วมทางการเมืองที่แท้จริง และกระแสดังกล่าวที่เกิดขึ้นในโลกออนไลน์ก็ไม่อาจสะท้อนความตื่นตัวทางการเมืองในโลกความเป็นจริงด้วยเช่นกัน ดังนั้น การพูดถึงความเป็นประชาธิปไตยแบบดิจิทัล (digital democracy) จึงเป็นเพียงมายาคติ (Hindman, 2009 as cited in Svensson, 2011, p. 44) แต่แนวคิดอีกฝ่ายหนึ่งกลับเห็นว่าเทคโนโลยีการสื่อสารได้สร้างโอกาสและทำให้เกิดการมีส่วนร่วมทางการเมืองรูปแบบใหม่ ๆ ที่ไม่เคยมีมาก่อน จนกระทั่งการกระทำใดในชีวิตประจำวันก็อาจเป็นการแสดงออกทางการเมืองได้ทั้งสิ้น ตามที่ เบค (Beck, 1994) เรียกว่า “การเมืองระดับย่อย” (sub-politics) ซึ่งเขาเห็นว่าปัจเจกบุคคลฐานรากของสังคมสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงได้ ดังกรณีที่เกิดการชุมนุมประท้วงต่าง ๆ โดยมีจุดเริ่มต้นมาจากการสื่อสารกันในโลกออนไลน์ โดยที่ผู้มีส่วนร่วมไม่จำเป็นต้องสังกัดกลุ่มองค์กรหรือเครือข่ายที่ตายตัว การเคลื่อนไหวแบบนี้ยังทำให้เกิดการสร้างเครือข่ายใหม่ ๆ ผ่านการสื่อสารและการแสดงออกเหล่านั้น

กรณีศึกษาที่นักวิชาการสนใจอย่างมาก ได้แก่ อาหรับสปริงส์ (Arab Springs) ที่เกิดขึ้นในตะวันออกกลางช่วงปี ค.ศ.2010-2011 เริ่มต้นขึ้นในตูนิเซีย จากปัญหาคุณภาพชีวิตตกต่ำ ขาดเสรีภาพทางการเมือง มีชาวเยาวชนจุดไฟเผาตนเองประท้วงรัฐบาลที่ทำให้เยาวชนทั่วประเทศรวมตัวกัน ต่อมาเกิดการเคลื่อนไหวในไอร์แลนด์จากความไม่พอใจการบริหารประเทศของรัฐบาล ต่อด้วยการปฏิวัติในอียิปต์ใน ค.ศ.2011 ก่อนหน้าการเคลื่อนไหวเหล่านี้เยาวชนได้สร้างกลุ่มเฟซบุ๊กและขยายตัวเป็นเครือข่ายที่สมาชิกได้เข้าไปมีบทบาทในการประท้วงในหลายกรณี กรณี 15-M Movement ในสเปนเมื่อ ค.ศ.2010 เริ่มใช้กลุ่มในเฟซบุ๊กนัดผู้คนให้มารวมตัวกันทำกิจกรรมตั้งแต่วันที่เดือนพฤษภาคม-ตุลาคม นำไปสู่การเคลื่อนไหวที่มีผู้เข้าร่วมกว่า 2.2 ล้านคน แม้รัฐจะพยายามปิดกั้นการสื่อสาร แต่ประชาชนสามารถสร้างระบบการสื่อสารของตนเองขึ้นมาได้โดยอาศัยทวิตเตอร์ เฟซบุ๊ก และอีเมล และกรณีการยึดวอลล์สตรีต (Occupy Wall Street) ที่นิวยอร์กในปี ค.ศ.2011 เริ่มจากการเรียกร้องให้ระบบการเมืองเป็นอิสระจากกลุ่มอำนาจทางการเงิน มีการนัดหมายรวมตัวที่สวนสาธารณะในย่านวอลล์สตรีต โดยมีผู้เข้าร่วมนับพัน เมื่อรัฐพยายามปิดกั้นและควบคุมการชุมนุม

ยิ่งทำให้มีการเผยแพร่กระจายข่าวในโลกอินเทอร์เน็ต

การเคลื่อนไหวในพื้นที่จริงกรณีที่กำลังกล่าวมานี้ต่างเริ่มต้นจากการที่กลุ่มเยาวชนส่งข่าวกันในสื่อสังคมออนไลน์ ขณะที่ประชาชนสามารถเข้าถึงอินเทอร์เน็ตได้ง่ายและทั่วถึงทำให้ข่าวสารขยายวงกว้างได้อย่างรวดเร็ว (Castells, 2015) บทความเรื่อง Re-Thinking Social Theory in Contemporary Social Movement ของเฟอร์เรอร์ (Ferrer, 2014) ซึ่งว่าการเคลื่อนไหวเหล่านี้ไม่เหมือนกับวิธีการต่อสู้แบบประชาธิปไตยในรูปแบบเดิม ๆ เพราะเป็นการเคลื่อนไหวแบบลองผิดลองถูกหรือคิดไปทำไป การสร้างพื้นที่แลกเปลี่ยนถกเถียงได้เอื้อต่อการมีส่วนร่วมที่กว้างขวางจากผู้ที่มีภูมิหลังและประสบการณ์แตกต่างหลากหลาย ทำให้เกิดโอกาสความเป็นไปได้ขึ้นมากมาย และมีการสานสัมพันธ์กันทั้งในทางการเมืองและทางวัฒนธรรม ในขบวนการเหล่านี้สื่อออนไลน์มีอิทธิพลต่อกระบวนการคิดของผู้คน ส่งผลต่อทัศนคติและปฏิบัติการทางการเมือง และมีส่วนสำคัญยิ่งในการเสริมสร้างความเข้าใจเรื่องการเมืองและมุมมองต่อตนเองในฐานะพลเมืองทางการเมือง

จากกรณีการเคลื่อนไหวต่าง ๆ มากมายที่มีจุดเริ่มต้นจากการสื่อสารกันในพื้นที่ออนไลน์ ทำให้ สเวนส์สันและคณะ มีข้อเสนอว่า ความเป็นพลเมืองในโลกยุคนี้ไม่ได้ขึ้นอยู่กับความเป็นสมาชิกหรือการมีส่วนร่วมในชุมชนรัฐชาติ หรืออาศัยอยู่ในพื้นที่กายภาพที่แน่นอน แต่ประชาชนสามารถสร้างปฏิบัติการความเป็นพลเมือง (practice of citizenship) ได้แม้จะอยู่นอกอาณาเขตดินแดนรัฐชาติ หรือในพื้นที่ไซเบอร์ที่ไม่มีขอบเขตทางภูมิศาสตร์ (Svensson et al., 2013) ภูมิทัศน์ทางสังคมที่เปลี่ยนไปทำให้ปัจเจกบุคคลให้คุณค่าและความหมายต่อตนเองต่างไปจากเดิม โดยเฉพาะในการแสดงออกซึ่งความเป็นพลเมืองในรูปแบบที่ไม่จำเป็นต้องเป็นทางการ แต่ใช้ตัวตนเสมือนที่สร้างขึ้นในโลกออนไลน์ในการเคลื่อนไหว ซึ่งนับเป็นปฏิบัติการข้ามพรมแดนที่ทำให้สนามการเมืองเองก็มีความเคลื่อนไหวกำหนดขอบเขตไม่ได้ด้วยเช่นกัน

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ วิเคราะห์ และอภิปรายผลโดยใช้วิธีการพรรณนาเป็นหลัก ผู้วิจัยเก็บข้อมูลด้วยการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม และสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยผู้วิจัยได้เข้าร่วมกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางการเมืองต่าง ๆ ในพื้นที่สาธารณะ เช่น การชุมนุมเดินขบวน การเข้าฟังเวทีสัมมนา รวมทั้งการใช้เฟซบุ๊กนามแฝง เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทางการเมือง และได้ขอสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการบุคคลจำนวนหนึ่ง

ที่ร่วมเคลื่อนไหวทางการเมืองนับตั้งแต่หลังการรัฐประหาร พ.ศ.2549 เรื่อยมา มีสถานะทางสังคมและอาชีพหลากหลาย เช่น อาจารย์มหาวิทยาลัย พนักงานบริษัท ค้าขาย แม่บ้าน ฯลฯ

สำหรับ “นักโทษการเมือง” ที่นำเสนอในบทความนี้หมายถึงบุคคล 2 กลุ่ม ได้แก่

(1) อดีตผู้ต้องขังที่ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 112 จำนวน 6 รายมีทั้งผู้ที่ถูกตัดสินว่ามีความผิด ถูกจำคุก และพ้นโทษแล้ว และผู้ที่ศาลพิพากษาให้พ้นมลทิน ไม่มีใครสังกัดองค์กรการเมืองอย่างเป็นทางการ ส่วนใหญ่เรียกตนเองว่า “คนเสื้อแดง” ผู้วิจัยเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ

(2) ผู้หลบหนีและลี้ภัยทางการเมืองจำนวนทั้งสิ้น 11 ราย อาศัยข้อมูลจาก สื่อสาธารณะ ได้แก่ สำนักข่าวออนไลน์ และการโพสต์เฟสบุ๊กของพวกเขาเอง กลุ่มคนเหล่านี้เคยจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมที่เคลื่อนไหวทางการเมือง เช่น วงดนตรี กลุ่มกวี ฯลฯ แต่ไม่นับว่าสังกัดกลุ่มการเมืองอย่างเป็นทางการเช่นกัน

เพื่อความปลอดภัยของผู้ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย การนำเสนอจะไม่เปิดเผย ข้อมูลส่วนบุคคลของทุกคน แต่จะใช้นามสมมติ รวมทั้งปกปิดข้อมูลที่มีความอ่อนไหว ซึ่งอาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อพวกเขาและผู้เกี่ยวข้องอื่น ๆ

ผลการวิจัย

(1) การปิดกั้นการเข้าถึงสื่อเพื่อแสดงออกทางการเมือง

การแบ่งขั้วทางการเมืองในสังคมไทยมีจุดเริ่มต้นมาตั้งแต่กลางปี พ.ศ.2547 จากการชุมนุมปราศรัยขับไล่ นายทักษิณ ชินวัตร ออกจากการเป็นนายกรัฐมนตรี การชุมนุมขยายตัวขึ้นในปลาย พ.ศ.2548 โดยมีนายสนธิ ลิ้มทองกุล เป็นแกนนำและใช้สื่อปลุกกระแสให้เกิด “กลุ่มคนเสื้อเหลือง” มีการถ่ายทอดเวทีปราศรัยจากสถานีโทรทัศน์เอเอสทีวี (ASTV) แพร่ภาพผ่านสัญญาณดาวเทียม การชุมนุมและกระแสการต่อต้านที่รุนแรงมากขึ้นเรื่อย ๆ กลายเป็นข้ออ้างให้เกิดการรัฐประหารโดยคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (คปค.) ในวันที่ 19 กันยายน พ.ศ.2549

ในช่วงเวลานั้นเว็บไซต์ออนไลน์เป็นพื้นที่ที่ติดตามข่าวสาร แสดงความคิดเห็น และถกเถียงเรื่องการเมืองอย่างเผ็ดร้อน ขณะที่สื่อกระแสหลักอย่างหนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ และสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ถูกรัฐควบคุมและปิดกั้น แม้แต่วิทยุชุมชนที่มี

เป็นจำนวนมากในช่วงนั้น อันเป็นผลมาจากการส่งเสริมสิทธิและเสรีภาพการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540 ก็ถูกสั่งปิดสถานีทั้งหมดหลังการรัฐประหาร พ.ศ.2549 ทั้งนี้ วิทยุชุมชนเคยเป็นช่องทางสำคัญในการเผยแพร่ข่าวสารและนัดหมายการประชุมของคนเสื้อแดง

การสัมภาษณ์ผู้มีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวทางการเมืองในช่วงนั้นหลายคนพบว่าพวกเขามีความตื่นตัวทางการเมืองจากการติดตามอ่านกระทู้ในเว็บบอร์ดต่าง ๆ หากพวกเขาพร้อมแลกเปลี่ยนด้วยก็จะใช้นามสมมติ เว็บบอร์ดทำให้หลายคนรับรู้ข้อมูลที่ไม่เคยรู้มาก่อน โดยเฉพาะเรื่อง “ต้องห้าม” ที่รัฐปิดกั้นไว้หรือไม่ให้เผยแพร่ส่งต่อ และทำให้ผู้อ่านสนใจค้นคว้าเพิ่มเติม แม้แต่อาจารย์มหาวิทยาลัยในจังหวัดทางภาคอีสานซึ่งจบการศึกษาระดับปริญญาเอกจากต่างประเทศ ก็ให้สัมภาษณ์ว่าเธอรู้เรื่องต้องห้ามจากเว็บบอร์ด “ห้องแวน” แม้ตอนแรกจะไม่เชื่อถือข้อมูล แต่ก็ทำให้ไปค้นคว้าเอกสารวิชาการเพิ่มเติม ซึ่งพบว่ามีข้อเท็จจริงที่สอดคล้องกันในช่วงแรก ๆ สมาชิกเว็บบอร์ดไม่จำเป็นต้องเปิดเผยตัวตนต่อผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต แต่ภายหลังเว็บบอร์ดต่าง ๆ เช่น พันทิป (Pantip) กำหนดให้ผู้เข้าไปแสดงความความคิดเห็นต้องลงทะเบียนด้วยเลขประจำตัวประชาชนตามนโยบายของรัฐ

การแลกเปลี่ยนในพื้นที่ออนไลน์เป็นประจำทำให้เกิดเครือข่ายหลวม ๆ และนำไปสู่การนัดหมายเคลื่อนไหวในพื้นที่สาธารณะ เช่นกรณี “กลุ่มคนวันเสาร์ไม่เอาเผด็จการ” ที่การแลกเปลี่ยนกันในเว็บบอร์ดนำไปสู่การนัดหมายรวมตัวกันที่สนามหลวงทุกวันเสาร์เพื่อต่อต้านการรัฐประหาร พ.ศ.2549 ในเวลาต่อมาเวทีชุมนุมมีมวลชนมาสมทบเพิ่มเติมจาก “แนวร่วมประชาธิปไตยขับไล่เผด็จการ” (นปก.) ที่ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ.2550 และมีการถ่ายทอดการปราศรัยจากที่ชุมนุมผ่านสัญญาณดาวเทียมไปทั่วประเทศ

สถานการณ์ทางการเมืองตึงเครียดขึ้นเรื่อย ๆ จากการที่ศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัยให้ยุบพรรคไทยรักไทย เพิกถอนสิทธิทางการเมืองของกรรมการบริหารพรรค แม้ว่าจะมีการจัดการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นการทั่วไป ในวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ.2550 แต่ก็เกิดความวุ่นวายขึ้นในรัฐสภาอีก เมื่อศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัยให้นายกรัฐมนตรีพ้นจากตำแหน่ง ตัดสินยุบพรรคร่วมรัฐบาล และมีการแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีคนใหม่ ความวุ่นวายทางการเมืองในรัฐสภาดำเนินไปควบคู่กับการชุมนุมของประชาชนในพื้นที่สาธารณะ ที่รู้จักกันในนาม “กลุ่มคนเสื้อเหลือง” และ “กลุ่มคนเสื้อแดง” ซึ่งมีอุดมการณ์การเมืองตรงกันข้ามกัน ทั้งสองฝ่ายถ่ายทอด

การปราศรัยจากเวทีชุมนุมผ่านสัญญาณดาวเทียมไปยังประชาชนทั่วประเทศ ฝ่ายเสื้อเหลืองถ่ายทอดผ่านสถานี ASTV เป็นหลัก ส่วนฝ่ายเสื้อแดงถ่ายทอดผ่านสถานี DNN หรือที่รู้จักกันในนามของรายการเอเชียอัปเดต

ในส่วนของผู้ประชาชนทั่วไปมีการแสวงหาข้อมูล “ลับ” จากแหล่งต่าง ๆ ทั้งที่เชื่อถือได้และเชื่อถือไม่ได้ โดยเฉพาะในรูปแบบคลิปวิดีโอจากต่างประเทศ มีการเผยแพร่ส่งต่อด้วยการทำสำเนาแผ่นซีดีจำหน่ายแจก การส่งอีเมลจดหมายลูกโซ่ รวมทั้งการผลิตหรือตัดต่อคลิปวิดีโอเอง ต่อมาเมื่อสัญญาณอินเทอร์เน็ตมีความรวดเร็วมากขึ้น และโซเชียลมีเดียเริ่มใช้กันอย่างแพร่หลาย ยูทูปและเฟซบุ๊กก็กลายเป็นพื้นที่สำคัญที่ผู้สนใจการเมืองใช้ค้นหา ผลิตภัณฑ์ และเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารการเมือง ควบคุมไปกับการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่จริง ทั้งการสัมมนาวิชาการ อภิปรายในเวทีสาธารณะ การจำหน่ายแจกสื่อรณรงค์ เช่น โปสเตอร์ สติ๊กเกอร์ เสื้อยืด แผ่นซีดี ฯลฯ การเล่นดนตรี แสดงละคร เผยแพร่งานศิลปะ บทกวี และวรรณกรรม ฯลฯ

แม้เทคโนโลยีและการสื่อสารจะก้าวหน้าไปไกล แต่รัฐไทยยังคงใช้อำนาจและเครื่องมือแบบเดิมในการบังคับควบคุมพลเมือง นั่นคือการตรากฎหมาย การสอดส่องตรวจตรา และการจับกุมคุมขัง รัฐประกาศใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ.2550 หรือที่เรียกกันว่า “พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์” ซึ่งระบุว่าเพื่อป้องกันไม่ให้มีการทำลายระบบคอมพิวเตอร์ การล้วงและทำลายข้อมูลของบุคคลอื่น และการเผยแพร่ข้อมูลลามกอนาจาร และข้อมูลที่กระทบกระเทือนต่อเศรษฐกิจ สังคมและความมั่นคงของรัฐ³ แต่ฝ่ายประชาชนเห็นว่ากฎหมายฉบับนี้ใช้เพื่อจำกัดการแสดงออกทางการเมืองในโลกออนไลน์มากกว่า เนื่องจากการร่างและบังคับใช้กฎหมายเกิดขึ้นในช่วงที่สังคมไทยมีความขัดแย้งทางการเมืองอย่างสูง และมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารทางการเมืองอย่างกว้างขวางในพื้นที่ออนไลน์ รัฐปรับแก้กฎหมายฉบับนี้อีกหลายครั้งโดยกำหนดขอบเขตเนื้อหาและรูปแบบการสื่อสารผ่านสื่อออนไลน์อย่างเข้มงวดมากขึ้น นอกเหนือจากตัวบทกฎหมายแล้ว รัฐยังลำแตงอำนาจให้เป็นที่ประจักษ์ด้วยการฟ้องร้องเอาผิดประชาชนจำนวนมาก

³ ดูเพิ่มเติม เหตุผลประกอบการเสนอร่าง พ.ร.บ.ว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ....ในหนังสือที่ออกโดยสำนักนายกรัฐมนตรีเลขที่ นร 0503/13091 ลงวันที่ 8 พฤศจิกายน 2549 ลงนามโดย พลเอก สุรยุทธ์ จุลานนท์ นายกรัฐมนตรี

การจับกุม คุมขัง และฟ้องร้องดำเนินคดีกับนักการเมืองและประชาชนทั่วไป ด้วยข้อกล่าวหาทางการเมืองปรากฏขึ้นเรื่อย ๆ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2549 ซึ่งมีการรัฐประหาร จนถึงช่วงที่มีการปราบปรามการชุมนุมของคนเสื้อแดงในปี พ.ศ.2553 มีผู้ถูกฟ้องดำเนินคดีในศาลชั้นต้นด้วย ม.112 รว 875 คดี⁴ สถานการณ์ตึงเครียดกว่าเดิมเมื่อเกิดการรัฐประหารอีกครั้งในวันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ.2557 โดยคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (คสช.) ตามด้วยการประกาศคำสั่งเรียกประชาชนจำนวนมากที่เคยทำกิจกรรมการเมือง นักวิชาการ สื่อมวลชน และผู้ที่พ้นโทษจากคดีการเมืองมาแล้วให้ไปรายงานตัวกับ คสช. พร้อมทั้งมีกองกำลังทหารและตำรวจแสดงตัวเข้าข่มขู่คุกคามประชาชนในเคหสถาน สถาบันการศึกษา สถานที่จัดประชุม ฯลฯ ไปจนถึงการบุก “อุ้ม” ประชาชนไปกักตัวโดยแจ้งข้อกล่าวหาในภายหลัง ผู้ที่ไปรายงานตัวหรือถูกอุ้มไปหลายคนถูกกักตัวในค่ายทหารเพื่อเข้าสู่กระบวนการ “ปรับทัศนคติ” ในจำนวนนั้นมีผู้ถูกควบคุมตัวไว้เพื่อฟ้องร้องเอาผิดในข้อหาร้ายแรง เช่น การกระทำความผิดกฎหมายอาญา มาตรา 112 และการมีอาวุธสงครามไว้ในครอบครอง ผู้ที่ถูกควบคุมถูกยึดโทรศัพท์มือถือ และ/หรือคอมพิวเตอร์ และถูกบังคับให้บอกรหัสผ่านบัญชีโซเชียลมีเดีย ซึ่งเจ้าหน้าที่จะเปลี่ยนรหัสผ่านเพื่อยึดบัญชีเหล่านั้นแล้วสืบสวนหาบุคคลที่พวกเขาติดต่อกัน และหลักฐานเพิ่มเติมเพื่อฟ้องร้องเอาผิดพวกเขา แม้แต่ข้อความการสนทนาส่วนตัวในกล่องข้อความ (inbox)

(2) การใช้สื่อออนไลน์ของนักโทษการเมือง

บทความนี้จะนำเสนอการใช้สื่อออนไลน์เพื่อเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มคน 2 กลุ่มหลัก ได้แก่ กลุ่มแรก ผู้หลบหนีและลี้ภัยการเมืองที่อาศัยอยู่นอกราชอาณาจักรไทย และกลุ่มที่สอง อดีตผู้ต้องขังที่ถูกกล่าวหาว่าละเมิด ม.112 โดยแสดงให้เห็นช่องทางและการนำเสนอเนื้อหาที่พวกเขาใช้ เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ว่าการใช้พื้นที่ออนไลน์ดังกล่าวเป็นไปเพื่อต่อรองความหมายของความเป็นพลเมืองอย่างไร

(2.1) การใช้สื่อออนไลน์ของผู้หลบหนีและลี้ภัยทางการเมือง

หลังประกาศคำสั่ง คสช. เรียกบุคคลให้ไปรายงานตัว ผู้ที่เคยเคลื่อนไหวทางการเมืองจำนวนมาก ทั้งนักวิชาการ ข้าราชการ นักแสดง นักเขียน สื่อมวลชน นักกิจกรรมการเมือง ฯลฯ ไม่ยอมปฏิบัติตามคำสั่งแต่เลือกที่จะหลบหนีออกนอกประเทศ ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่เคยต้องโทษตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 112

⁴ รวบรวมจาก หนังสือรายงานสถิติคดีของศาลยุติธรรม ประจำปีพุทธศักราช 2549–2553 ในเว็บไซต์สำนักแผนงานและงบประมาณ (Office of Planning and Budget, Court of Justice, n.d.a)

และอีกส่วนหนึ่งเป็นผู้ที่คิดว่าตนจะถูกกล่าวหาด้วยกฎหมายดังกล่าว ผู้หลบหนีจำนวนหนึ่งมีเครือข่ายช่วยเหลือเดินทางเรื่องขอสถานะผู้ลี้ภัย⁵ และสามารถลี้ภัยไปประเทศตะวันตกอย่างปลอดภัย แต่บางส่วนทำได้เพียงหลบซ่อนตัวอยู่ในประเทศเพื่อนบ้านเพื่อรอคอยกระบวนการขอสถานะผู้ลี้ภัย การตัดสินใจก้าวข้ามพรมแดนประเทศไทยออกไปครั้งนี้ไม่ใช่เพียงแค่การทิ้งสถานะความเป็นพลเมืองไทยตามกฎหมายเท่านั้น แต่ยังไม่อาจคาดหวังว่าจะได้กลับประเทศไทยในอนาคตอันใกล้ หรืออาจไม่ได้กลับเลยตลอดชีวิต

เมื่อใช้เวลาจัดหาที่อยู่อาศัยจนมีความปลอดภัยและมั่นคงได้ระดับหนึ่งแล้ว นักกิจกรรมนอกประเทศก็เริ่มเคลื่อนไหวทางการเมืองอีกครั้ง ด้วยการเผยแพร่ข้อความ ภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหว หรือเสียง ผ่านสื่อออนไลน์ ทั้งเว็บไซต์ เฟซบุ๊ก แพนเพจและบัญชีส่วนตัว โลก ยูทูบ และทวิตเตอร์ ด้วยรูปแบบหลากหลาย เช่น นำเสนอข่าวจากสำนักข่าวต่าง ๆ ทั้งข่าวลือ ข่าวลวง บทเพลง บทกวี ละครตมและเผยแพร่อุดมการณ์และแนวคิดทางการเมือง ผ่านความคิดเห็นส่วนตัว การสัมภาษณ์บุคคลต่าง ๆ และการวิเคราะห์สถานการณ์ทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจในประเทศไทย เนื้อหาทั้งหมดเน้นไปที่การวิพากษ์วิจารณ์บทบาทของรัฐบาล สถาบันทหาร และผู้มีอำนาจทางการเมือง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งสถานะและบทบาทของสถาบันกษัตริย์ไทย

ตัวอย่างช่องยูทูบที่มีถ่ายทอดรายการเป็นประจำ เช่น

1. รายการ “เสียงไทยเพื่อเสรีภาพของคนไทย” (Thai Voice) ของ จอมเพชรประดับ อดีตผู้ลี้ภัยชาวที่ลี้ภัยอยู่ในสหรัฐอเมริกา จากรายการที่บันทึกไว้ในช่องของจอม (Jom Voice) (ปัจจุบันถูกปิดกั้นการเข้าถึงในประเทศไทย) เผยแพร่ตอนแรกเมื่อวันที่ 11 สิงหาคม พ.ศ.2557 เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน มีมากกว่า 1,000 ตอน

2. รายการวิทยุออนไลน์ “นปช. อี ยู สวี เดน” เผยแพร่ทางยูทูบ ความยาวแต่ละตอนประมาณ 1-2 ชั่วโมง ตอนแรกที่ปรากฏเผยแพร่เมื่อวันที่ 5 ตุลาคม พ.ศ.2559 มีการเว้นช่วงจัดรายการระยะหนึ่ง และกลับมาจัดอีกครั้ง ตอนล่าสุดเผยแพร่วันที่ 9 มีนาคม พ.ศ.2563 รวมเผยแพร่ไปแล้วประมาณ 300 ตอน

---

⁵ ตามนิยามของอนุสัญญาว่าด้วยสถานะภาพผู้ลี้ภัย พ.ศ.2494 ผู้ลี้ภัย หมายถึงบุคคลที่จำเป็นต้องทิ้งประเทศบ้านเกิดของตนเอง เนื่องจากความหวาดกลัวการถูกประหารชีวิต หรือได้รับการคุกคามต่อชีวิตเนื่องจากสาเหตุข้อหนึ่งข้อใด เช่น เชื้อชาติ ศาสนา สัญชาติ สมาชิกภาพในกลุ่มทางสังคม สมาชิกภาพในกลุ่มความคิดเห็นทางการเมือง

3. ช่อง “ไฟเ็นชาแนล” (ปัจจุบันถูกปิดกั้นการเข้าถึงในประเทศไทย) ของกลุ่มนักดนตรี “ไฟเ็น” ที่เปิดมาราว 9 ปี ตั้งแต่พวกเขายังคงเคลื่อนไหวการเมืองอยู่ในประเทศไทย และเคยจัดรายการขณะหลบหนีอยู่ในประเทศเพื่อนบ้าน มีรายการมากมาย เช่น ไฟเ็นพบประชาชน, รอยแผลก้อซลิป, เท้าไปวัน ๆ, เสียงจากเสรีชน, บทเพลงเพื่อสามัญชน, เปิดไฟโค่นเผด็จการ ฯลฯ ล่าสุดเมื่ออยู่ในประเทศฝรั่งเศส สมาชิกกลุ่มไฟเ็นได้กลับมาจัดรายการสด (live) ชื่อ “เสรีชนวไรตี้” โดยเริ่มตั้งแต่วันที่ 7 มีนาคม พ.ศ.2563 ออกอากาศเป็นประจำทุกวันอังคาร พุธ และพฤหัสบดี ตั้งแต่เวลา 21.00 น.

4. รายการ “สหพันธ์รัฐไท” ออกอากาศมาแล้วกว่า 68,000 ตอน (Thairath Online, 2018)

นอกจากรายการประจำดังกล่าวแล้ว ยังมีการเผยแพร่คลิปวิดีโอสั้นที่มีภาพและข้อมูล “ลับ” เกี่ยวกับราชวงศ์ซึ่งเป็นเรื่องต้องห้ามตามกฎหมายไทย แต่สื่อเหล่านี้ก็สามารถเข้าถึงได้ง่ายมากจากโปรแกรมค้นหา (search engine) ทั่วไป รวมทั้งมีสื่อภาษาอังกฤษ เยอรมัน จีน ญี่ปุ่น ฯลฯ เกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้ที่แปลเป็นภาษาไทยแล้วไหลเวียนทั่วไปในโลกออนไลน์ เนื้อหาที่น่าเสนาอโดยส่วนใหญ่ขัดกับกฎหมายและจารีตวัฒนธรรมไทย เช่น ไม่ใช้ราชาศัพท์ในการกล่าวถึงราชวงศ์ไทย ใช้คำหยาบคาย วิจารณ์ เสียดสี ล้อเลียน และกล่าวหาให้ร้ายบุคคลชั้นสูงต่าง ๆ โดยปราศจากแหล่งอ้างอิงยืนยันความถูกต้องของข้อมูล การแสดงภาพลามกอนาจาร ภาพตัดต่อที่ทำให้ผู้อื่นเสียหาย ฯลฯ

เนื่องจากผู้เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเหล่านี้อาศัยอยู่นอกราชอาณาจักรซึ่งพ้นจากขอบเขตอำนาจของรัฐไทย จึงทำให้รัฐไทยปิดกั้นการเผยแพร่และเอาผิดพวกเขาได้ยาก และไม่สามารถปิดกั้นผู้ที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยจากการเข้าถึงสื่อเหล่านี้ได้ รัฐทำได้เพียงการใช้อำนาจบังคับและกระทำกับพื้นที่และผู้คนภายในประเทศเท่านั้น เช่น สั่งปิดสำนักพิมพ์และเว็บไซต์จำนวนมาก จับกุมคุมขังและลงโทษผู้เผยแพร่ข่าวสารต้องห้าม รวมทั้งการออกกฎหมายเพื่อควบคุมการใช้พื้นที่ออนไลน์ขึ้นมาโดยเฉพาะ

นอกจากการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารและอุดมการณ์ทางการเมืองแล้ว สื่อออนไลน์ยังใช้รักษาและสานต่อความสัมพันธ์ของกลุ่มและเครือข่ายการเมืองเอาไว้ในช่วงเวลาที่ไม่สามารถเคลื่อนไหวร่วมกันได้ในพื้นที่จริง ดังเช่น “สถานี นปช. ยูเอสเอ” จัดทำรายการ “ความจริงประเทศไทย” ถ่ายทอดทางยูทูป หรือแฟนเพจเฟซบุ๊ก “นปช.อียูสวีเดน” เคลื่อนไหวต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ทำให้ชื่อของเครือข่าย

“นปช.”⁶ (แนวร่วมประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ) ซึ่งเคยเป็นแกนนำของ “คนเสื้อแดง” ในช่วงปี พ.ศ.2551–2553 ยังคงมีความเคลื่อนไหวอยู่ในการรับรู้ทางสาธารณะ แม้ว่าจะลดบทบาททางการเมืองในประเทศไทยลงมากภายหลังจากการรัฐประหารวันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ.2557 เพราะแกนนำหลายคนถูกจับกุมดำเนินคดีและบางส่วนหลบหนีออกนอกประเทศ

อีกตัวอย่างหนึ่งที่เป็นการเคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์ร่วมกันระหว่างผู้ที่อยู่ในและนอกราชอาณาจักรและสร้างผลสะท้อนต่อรัฐไทยอย่างยิ่ง คือ รายการ “สหพันธ์รัฐไท” ที่ถ่ายทอดทางอินเทอร์เน็ตมาจากสถานีในต่างประเทศ ได้จัดจำหน่ายเสื้อยืดสีดำที่มีแถบสกรีนสีเหลืองขนาดเล็กเป็นสีขาและแดงติดที่หน้าอก โดยเปิดให้สั่งซื้อทางเฟซบุ๊กหรือไลน์ ต่อมาปรากฏว่ามีประชาชนในประเทศไทยถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจจับกุมดำเนินคดีอันเนื่องมาจากการใส่เสื้อยืดดังกล่าว ถูกตั้งข้อหาขูยงปลุกปั่นตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 116 และข้อหาอั้งยี่ ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 209 (BBC Thai, 2018; Thai Lawyers for Human Rights, 2019) เมื่อข่าวถูกเผยแพร่ออกไปทำให้ผู้ที่ไม่เคยทราบมาก่อนได้ทราบว่าแถบสีนั้นคือธงสัญลักษณ์ของการรณรงค์ให้ประเทศไทยปกครองในระบอบสาธารณรัฐ

แม้รัฐไม่สามารถติดตาม แทรกแซง และควบคุมการเคลื่อนไหวในโลกไซเบอร์ของผู้ที่อยู่นอกประเทศได้ แต่ก็ยังสอดส่องและคุกคามญาติมิตรของพวกเขาที่อาศัยอยู่ในเมืองไทยเสมอ ทั้งเพื่อสืบหาข่าวและสร้างแรงกดดันเพื่อให้ผู้นอกประเทศยุติการเคลื่อนไหว ทำให้การติดต่อกันระหว่างญาติมิตรที่อยู่ในและนอกราชอาณาจักรต้องกระทำอย่างรัดกุมและเก็บความลับเกี่ยวกับที่หลบซ่อนของผู้หลบหนีอย่างเคร่งครัดเพื่อความปลอดภัยของทั้งสองฝ่าย ขณะที่ผู้นอกประเทศก็ถูกคุกคามไล่ล่าด้วยอิทธิพลมีดนอกกฎหมายด้วยเช่นกัน ดังที่มีข่าวว่า “กลุ่มแดงสยาม” นำโดย สุรชัย ตำนานวัฒนาสุวรรณ, ภูชนะ, และกาสะลอง หายไปจากที่พักในประเทศลาว ตั้งแต่ราวคืนวันที่ 12–13 ธันวาคม พ.ศ.2561 และ “กลุ่มสหพันธ์รัฐไท” นำโดย ชูชีพ ชีวะสุทธิ, สยาม อีรวุฒิ, และกฤษณะ ทัพไทย หายไปจากที่พักในประเทศเพื่อนบ้านเมื่อต้นเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2562 ขณะที่ “กลุ่มไผ่เถื่อน” ถูกชูซ่า (BBC Thai, 2019a) ทั้งสามกลุ่มนี้ได้จัดรายการเผยแพร่แนวคิดสาธารณรัฐนิยม วิพากษ์วิจารณ์สถาบันกษัตริย์ และรณรงค์ให้แก่ ม.112 อย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่หลบหนีออกจากประเทศไทย

⁶ นปช. จัดตั้งครั้งแรกใช้ชื่อว่า “แนวร่วมประชาธิปไตยขับไล่เผด็จการ” (นปก.) ก่อนเปลี่ยนมาเป็น นปช. ใน พ.ศ.2551

ปลายปี พ.ศ.2561 มีผู้พบศพในแม่น้ำโขงซึ่งพิสูจน์ดีเอ็นเอแล้วว่าเป็นร่างของ ภูชนะ และกาสะลอง ทหารการไทยจัดการให้กรณีนี้เป็นเรื่อง “บุคคลสูญหาย” แต่ไม่รับให้เป็นคดีอาญา อ้างว่าเพราะไม่รู้ว่าเป็นผู้กระทำความผิดและไม่สามารถระบุ ได้ว่าการเสียชีวิตเกิดขึ้นในเขตประเทศไทยหรือประเทศลาว (Prachatai, 2019a, 2019b) ส่วนกรณีกลุ่มสหพันธรัฐไทย เมื่อญาติของพวกเขาเรียกร้องขอให้รัฐไทยติดตาม การหายตัวไป พนักงานสอบสวนกองปราบปรามปฏิเสธรับแจ้งความ อ้างว่าพวกเขา อาจไม่ได้หายไปจริงแต่เป็นข่าวลือ (Prachatai, 2019a) รัฐไทยปฏิเสธว่าไม่รับรู้ ตำแหน่งแห่งที่และความเป็นอยู่ของพวกเขา จึงไม่ให้การคุ้มครอง แต่ก็อ้างว่าพวกเขา เป็นผู้หลบหนีคดีซึ่งหากพบก็จะนำตัวกลับมาลงโทษตามกฎหมายแล้ว กลุ่มคนเหล่านี้ จึงกลายเป็นพลเมืองไทยใน “สภาวะยกเว้น” (state of exception) ที่มีสถานะทั้งใน และนอกกฎหมายในคราวเดียวกัน

ในประเทศไทยมีชาวบอย ๆ ว่ารัฐให้ความช่วยเหลือแรงงานไทยที่ลักลอบ ไปทำงานต่างประเทศอย่างผิดกฎหมาย แต่สำหรับผู้เคลื่อนไหวทางการเมืองส่วนใหญ่ เมื่อหลบหนีออกนอกประเทศได้กลายเป็น “ชีวิตที่เปลือยเปล่า” (bare life) เพราะกำกับ ทางกฎหมาย (Agamben, 1998) รัฐไทยปฏิเสธการปกป้องคุ้มครอง ต้องหลบซ่อน และย้ายที่พักอาศัยบ่อย ๆ เพื่อความปลอดภัย เพราะมีข่าวลือตลอดเวลาว่าผู้มี อิทธิพลจากเมืองไทยส่งคนมาตามล่าสังหารพวกเขา วัฒน์ วรรลยางกูร นักเขียนที่ หลบซ่อนอยู่ในประเทศลาวเป็นเวลาหลายปีก่อนได้ลี้ภัยไปประเทศฝรั่งเศสในปี พ.ศ.2562 ให้สัมภาษณ์ว่า เขาใช้ชีวิตในประเทศลาวอย่างยากลำบาก แม้ว่าคนใน พรรคคอมมิวนิสต์จะเอื้อเฟื้อที่พักอาศัยให้ แต่ทางการลาวไม่สามารถรับรองการมี ตัวตนของผู้หลบหนีเช่นเขาได้จึงทำให้ทุกคนตกอยู่ในอันตราย “ถ้าเราถูกฆ่า เราจะ หายไปจากโลกนี้โดยไม่มีหลักฐานอะไรเลย” (BBC Thai, 2019b)

ผู้หลบหนีและลี้ภัยการเมืองที่อาศัยอยู่นอกประเทศไทยมีแนวคิดต่างกันเกี่ยวกับการวางบทบาททางการเมืองของตน ส่วนหนึ่งเห็นว่าหากเก็บตัวอยู่เงียบ ๆ จะปลอดภัยกว่าเพราะหากแสดงตัวผ่านโลกออนไลน์ตลอดเวลาอาจถูกฝ่ายตรงข้าม เจาะข้อมูลจนเข้าถึงตัวพวกเขาได้ (BBC Thai, 2019a) ดังนั้น วัฒน์ วรรลยางกูร จึงพยายามเก็บตัวอยู่เงียบ ๆ และเคลื่อนไหวการเมืองให้น้อยที่สุดเมื่อหลบอยู่ใน ประเทศลาว (BBC Thai, 2019b) ส่วน “หนุ่ม เรตบนท์” ผู้เคยถูกศาลตัดสินจำคุก 13 ปี ข้อหาละเมิด ม.112 และ พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ พ.ศ.2550 หลังพ้นโทษแล้วเขาถูก คสช. ประกาศให้ไปรายงานตัวหลังการรัฐประหาร พ.ศ.2557 แต่เขาเลือกหลบหนี ออกนอกประเทศ หนุ่มให้สัมภาษณ์สื่อผ่านทางยูทูปในวันที่ 9 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2559

ว่าเขาตัดสินใจยุติการเคลื่อนไหวทางการเมืองเพื่อความปลอดภัยของครอบครัวในประเทศไทย เขาประเมินว่าตนเองต้องใช้ชีวิตนอกประเทศไม่ต่ำกว่าสิบปี การเคลื่อนไหวทางการเมืองจะทำให้ใช้ชีวิตลำบากโดยเฉพาะการตั้งหลักทำมาหากิน (Jom Voice, 2016)

ส่วนความเห็นในอีกด้านหนึ่ง เชื่อว่าการปรากฏตัวในโลกออนไลน์สม่ำเสมอ จะช่วยให้สาธารณชนได้ทราบว่าผู้หลบหนีและลี้ภัยการเมืองยังคงมีความปลอดภัย ไม่กลายเป็นบุคคลไร้ตัวตนหรือสูญหายอย่างไร้ร่องรอย ในช่วงปี พ.ศ.2562 ที่มีข่าวการหายตัวไปของสุรชัย ตำนานวัฒนานุสรณ์ และการพบศพภูษณะและกาสะลอง รวมถึงการหายไประหว่างไร้ร่องรอยของกลุ่มสนามหลวง ทำให้กลุ่มโพเียนออกมาเคลื่อนไหวด้วยการถ่ายทอดสด (live) การแถลงข่าวผ่านเฟซบุ๊กส่วนตัวร้องเรียนต่อประชาคมโลกให้ได้รับรู้ว่ากลุ่มตนกำลังถูกกล่าวหาด้วยเช่นกัน โดยมีการส่งข้อความมาแจ้งทางเดือนและชมชู้เป็นระยะ ๆ จากผู้ที่อ้างตัวว่าถูกสั่งให้มาฆ่าพวกเขา ชาวต่างชาติทำให้ผู้ใช้ทวิตเตอร์และเฟซบุ๊กจำนวนมากร่วมรณรงค์ให้ช่วยเหลือพวกเขา โดยติดแฮชแท็ก #SaveFaiyen จนแฮชแท็กทวิตเตอร์นี้ติดอันดับยอดนิยมในประเทศไทย ตามด้วยการเผยแพร่ข่าวของสื่อต่างชาติหลายสำนัก เช่น สำนักข่าวรอยเตอร์ประจำประเทศไทย เผยแพร่ข้อความ “Thai exiles in fear after murders and disappearances” (Reuters, 2019) ในวันที่ 24 พฤษภาคม พ.ศ.2562, สำนักข่าว The Japanese Times (2019) เผยแพร่ข้อความ “Exiled Thais behind protest music fear for their lives in Laos after spate of disappearances” วันที่ 31 พฤษภาคม 2562 กระทั่งเมื่อต้นเดือนสิงหาคม พ.ศ.2562 กลุ่มโพเียนได้รับการช่วยเหลือให้เดินทางไปยังประเทศฝรั่งเศสอย่างปลอดภัยและดำเนินการยื่นขอสถานะผู้ลี้ภัยอย่างเป็นทางการ หลายคนเชื่อว่าการเคลื่อนไหวออนไลน์มีส่วนอย่างมากที่ทำให้พวกเขาได้รับการช่วยเหลือดังกล่าว

การเคลื่อนไหวหรือการเจ็บหายไประหว่างผู้หลบหนีและลี้ภัยที่อยู่ต่างแดน ส่งผลกระทบต่อความรู้สึกและทำให้เกิดการเคลื่อนไหวของพลเมืองที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยอย่างมีนัยยะสำคัญ ในสภาวะที่ไม่อาจพบเจอกันได้ในโลกกายภาพ การปรากฏตัวในโลกเสมือนกลายเป็นสารสำคัญเพียงอย่างเดียวที่ยืนยันถึงการมีอยู่ในโลกความจริง ดังกรณี สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล เจ็บหายไประหว่างโลกออนไลน์ในช่วงปลายเดือนสิงหาคม พ.ศ.2561 และปวิน ชัชวาลพงศ์พันธ์ เจ็บหายไประหว่างโลกออนไลน์ในช่วงต้นเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2562 ทำให้เกิดกระแสติดตามถามหาอย่างจริงจังและรื้อนรณ ทั้งนี้ สมศักดิ์เป็นอดีตนักวิชาการจากมหาวิทยาลัย

ธรรมศาสตร์ที่ลี้ภัยไปอยู่ในประเทศฝรั่งเศส ส่วนปวินเป็นนักวิชาการประจำมหาวิทยาลัย เกียวโต อาศัยอยู่ในประเทศญี่ปุ่น ทั้งสองคนใช้เฟซบุ๊กและทวิตเตอร์บัญชีส่วนตัว เสนอข่าวและความคิดเห็นทางการเมืองและสถาบันกษัตริย์อย่างต่อเนื่อง จนกระทั่ง กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมออกประกาศขอให้ประชาชนไทย “งดการ ติดตาม ติดตาม ติดตาม” ข้อความของพวกเขาทางสื่อสังคมออนไลน์ (Thairath Online, 2017) แต่กระแสการติดตามถาพนักวิชาการทั้งสองคนที่เผยแพร่ไปอย่างกว้างขวาง และรวดเร็ว ก็สะท้อนให้เห็นว่าการห้ามปรามของรัฐไม่เคยได้ผล เพราะสื่อสังคมออนไลน์ของทั้งสองคนอยู่ในความสนใจและมีพลเมืองในประเทศไทยจำนวนมากที่สนใจติดตามข้อมูลที่พวกเขานำเสนอตลอดเวลา

(2.2) การใช้สื่อออนไลน์ของอดีตผู้ต้องขังที่ถูกรัฐกล่าวหาว่ากระทำความผิดตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 112

หลังการรัฐประหาร พ.ศ.2549 เรื่อยมา มีผู้ถูกฟ้องดำเนินคดีในศาลชั้นต้น ด้วยข้อกล่าวหาว่ากระทำความผิดตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 112 ราว 1,580 คดี⁷ รวมทั้งผู้ที่ให้สัมภาษณ์ในงานศึกษานี้ด้วย แม้ว่าจะเคยต้องโทษจากการพูด เขียน หรือแสดงความคิดเห็นทางการเมืองมาแล้ว แต่พวกเขาก็ยังพยายามเกาะเกี่ยวอยู่ในพื้นที่เคลื่อนไหวทางการเมืองต่าง ๆ เช่น การแสดงความคิดเห็นผ่านเฟซบุ๊กและสื่อสังคมออนไลน์อื่น ๆ การเข้าร่วมกิจกรรมการเมืองในพื้นที่สาธารณะ หรือ การบริจาคเงินสมทบกิจกรรมการเมือง

งานศึกษาของ Archamas (2013) อธิบายว่านักโทษการเมืองที่ถูกจับกุมคุมขัง ที่ตกอยู่ในสภาวะชีวิตเปลี่ยนแปลง ได้พยายามต่อสู้กับสภาวะนั้นด้วยการสร้างเครือข่าย ที่ให้ความช่วยเหลือ ให้กำลังใจ และดูแลกันทั้งภายในและภายนอกเรือนจำ อย่างไรก็ตาม งานศึกษานี้พบว่าอดีตผู้ต้องขังส่วนใหญ่ได้หลุดออกมาจากเครือข่ายลักษณะดังกล่าวหลังพ้นโทษได้ไม่นาน แต่ละคนหาเลี้ยงปากท้องด้วยตนเอง มีทั้งผู้ประกอบอาชีพเดิมเหมือนกับเมื่อครั้งก่อนถูกจับกุม และผู้ที่ต้องหาอาชีพใหม่ แต่ไม่มีใครทำงานการเมืองหรือเป็นบุคคลสาธารณะ ส่วนใหญ่มีฐานะทางเศรษฐกิจไม่ค่อยดี และการเคลื่อนไหวการเมืองก็ไม่ทำให้พวกเขามีรายได้หรือชื่อเสียง ยกเว้นบางคนนี้

⁷ รวบรวมจาก หนังสือรายงานสถิติคดีของศาลยุติธรรม ประจำปีพุทธศักราช 2549-2562 ในเว็บไซต์สำนักแผนงานและงบประมาณ (Office of Planning and Budget, Court of Justice, n.d.a) และ ข้อหาความผิดตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 107-112 ที่เข้าสู่การพิจารณาของศาลทั่วราชอาณาจักร ในเว็บไซต์สำนักแผนงานและงบประมาณ (Office of Planning and Budget, Court of Justice, n.d.b)

จำหน่ายสินค้า ณรงค์มีรายได้อีก ๆ น้อย ๆ หรือได้รับการระดมทุนช่วยเหลือในยามเจ็บป่วยฉุกเฉินจากเครือข่ายทางสังคมที่มาจากการเคลื่อนไหวทางการเมือง

อดีตผู้ต้องขังคดี ม.112 ส่วนใหญ่ให้สัมภาษณ์คล้ายกันว่าพวกเขาไม่ได้รับอิสรภาพอย่างสมบูรณ์ ช่วงแรกหลังพ้นโทษมีเจ้าหน้าที่รัฐประกบตลอดเวลา หากมีข่าวว่าจะมีการชุมนุมทางการเมืองจะได้รับสายโทรศัพท์จากตำรวจ หรือมาหาถึงที่พักเพื่อสอบถามว่าจะไปร่วมชุมนุมหรือไม่ ญาติมิตรของตนก็มักคอยสอดส่องและควบคุมพฤติกรรมด้วยเช่นกัน เช่น คอยตักเตือนไม่ให้โพสต์เฟซบุ๊กวิพากษ์วิจารณ์การเมือง ถูกห้ามปราม ต่อว่า ตัดญาติขาดมิตร หรือแสดงท่าทีห่างเหิน เช่น “ดวงจันทร์” (นามสมมติ) ถูกญาติพี่น้องเกือบทั้งหมดตัดขาดตั้งแต่เริ่มถูกตำรวจจับกุมในข้อหา ม.112 แทบไม่มีใครดูแลช่วยเหลือในระหว่างถูกคุมขังตลอด 8 ปี และหลังพ้นโทษเพื่อนสนิทก็ห้ามไปมาหาสู่ ส่วน บอย (นามสมมติ) ถูกญาติมิตรห้ามมาหาเพราะเกรงจะติดร่างแหทำให้ตำรวจติดตามไปด้วย “ญาติพี่น้องผมเขากลับ...ขนาดลุงผมอยู่กรุงเทพฯ มึงอย่ามาหากูเด็ดอ กูย่าน” เขาพูดประมาธนี้แหละ เราก็ต้องเข้าใจเขา”

การมีประวัติอาชญากรรมกลายเป็นตราบาปของผู้ต้องโทษทุกคน แม้ว่าพวกเขาได้รับโทษชดใช้ความผิดไปแล้วก็ตาม หากสมัครงาน ติดต่อราชการ หรือทำธุรกรรมสำคัญจะถูกตรวจสอบประวัติ และอาจถูกตัดสิทธิ นอกจากนี้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2560 มาตรา 98 ยังบัญญัติว่าอดีตนักโทษที่ได้รับอิสรภาพมาไม่ถึงสิบปีถูกตัดสิทธิเป็นสมาชิกพรรคการเมือง และ “ห้ามมิให้ใช้สิทธิสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร” (Matichon Online, 2019) เท่ากับว่าอดีตนักโทษเหล่านี้มีสิทธิพลเมืองไม่เทียบเท่ากับพลเมืองไทยทั่วไป

บอย มีภูมิลำเนาอยู่ภาคอีสาน ปี พ.ศ.2557 เขาถูกจับกุมแบบง่าย ๆ ที่มหาวิทยาลัย เมื่ออาจารย์เรียกไปพบและมีตำรวจมารวบตัว เขาถูกศาลสั่งจำคุก 2 ปี เหตุจากการแสดงละครเวทีที่มีเนื้อหาเสียดสีพระมหากษัตริย์ ประวัติต้องโทษจำคุกทำให้เขาไม่กล้าไปสมัครงานโดยใช้วุฒิปริญญาตรีที่เรียนจบมา เขาเคยสมัครเป็นพนักงานซีมอเตอร์ไซด์ส่งอาหารก็ยิ่งถูกตรวจสอบประวัติด้วยเช่นกัน หลังพ้นโทษบอยกลับมาใช้สื่อสังคมออนไลน์เหมือนเดิม แต่โพสต์เฟซบุ๊กอย่างระมัดระวังมากขึ้น “ซอพดลิ่ง ฟรุ้งฟริ้ง ใส ๆ เพราะเราต้องรักษาชีวิตไว้ อยากเห็นไปนาน ๆ ว่ามันเป็นยังไง” บอยบอกว่าไม่รู้สึกเข็ดหลาบจากการต้องโทษและไม่กลัวหากจะต้องเข้าคุกอีก แต่คิดว่าควรเคลื่อนไหวทางการเมืองด้วยแนวทางที่สุขุมกว่าเดิม ทุกวันนี้บอยมีรายได้อีกไม่แน่นอนจากการแต่งเพลงและร้องหมอลำตามงานแสดงต่าง ๆ เพลงลำ

ของบอยมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการเมืองอยู่บ้างขึ้นอยู่กับงานที่ไปแสดง บางครั้งเขานำวิธีโอการแสดงหมอลำมาโพสต์ซ้ำในเฟซบุ๊กส่วนตัวและแฟนเพจเฟซบุ๊กของเขา

ชีวิตยากลำบากหลังพ้นโทษทำให้บอยอยากไปหางานทำในต่างประเทศ แต่ด้วยข้อจำกัดมากมายทำให้เขายังจำต้องอยู่ในเมืองไทยและยอมประนีประนอมกับกฎเกณฑ์ของรัฐที่จำกัดสิทธิและเสรีภาพ “ศักดิ์” (นามสมมติ) เป็นอีกคนหนึ่ง ที่บอกว่าหากมีโอกาสก็จะไปใช้ชีวิตเมืองนอก แม้ว่าเขาจะไม่มีปัญหาเรื่องอาชีพ การงานเหมือนกับบอย แต่การจำกัดสิทธิและเสรีภาพของประชาชนทำให้เขาเห็นว่าเมืองไทยไม่น่าอยู่ ศักดิ์ เป็นอาจารย์ประจำในมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง การแชร์ข้อความของ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล บนเฟซบุ๊กส่วนตัว เกี่ยวกับการหายไปของหมุดคณะราษฎร ทำให้เขาถูกคุมขังราว 3 เดือน ก่อนจะได้รับอิสรภาพโดยปราศจากความผิดเพราะอัยการสั่งไม่ฟ้อง ทันทีที่ออกจากคุก ศักดิ์ก็กลับมาใช้เฟซบุ๊กบัญชีเดิม ข่าวการถูกจับกุมทำให้มีผู้มาขอเป็น “เพื่อน” (odd friend) มากขึ้น ซึ่งศักดิ์มักตอบรับอย่างรวดเร็วและง่ายดาย พร้อมกับยังคงแชร์ข่าวสารและโพสต์แสดงความคิดเห็นทางการเมืองอย่างเข้มข้น แม้รู้ว่ามีการติดตามเฟซบุ๊กของเขาอยู่ด้วยเช่นกัน เขามักใช้ถ้อยคำรุนแรงแต่กำกวมต่ออาศัยการตีความ หลายครั้งที่ผู้หวังดีขอให้เขาลบข้อความที่ล้อแหลมลุ่มเสียออก ซึ่งหมายความว่าเสรีภาพในการสื่อสารของเขาไม่ได้ถูกรัฐควบคุมเท่าที่นั้น แต่ยังคงกำกับจากประชาชนแวดล้อมอีกด้วย

ศักดิ์บอกว่าการนำเสนอข้อมูลและความคิดเห็นในพื้นที่สาธารณะเป็นหน้าที่ของนักวิชาการ และเขาเชื่อว่าสังคมไทยยังมี “พื้นที่กำกวม” ที่ประชาชนจะใช้ทำทนายอำนาจรัฐได้ ศักดิ์บอกว่าเขาไม่มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรื่องการเมืองมากนักในที่ทำงาน และในครอบครัว ผู้วิจัยพบเขาในที่ชุมนุมของ “กลุ่มคนอยากเลือกตั้ง” ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ การชุมนุมรำลึก “8 ปี ราชประสงค์” ของคนเสื้อแดง และการชุมนุมเกี่ยวกับการสวรรคตของในหลวงรัชกาลที่ 8 ศักดิ์บอกว่าเขาเข้าร่วมกิจกรรมการเมืองบ่อยขึ้นหลังออกจากเรือนจำ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะช่วงเวลาสามเดือนกว่าที่ถูกคุมขังนั้นเขาได้รู้จักนักกิจกรรมการเมืองมากขึ้นและมักได้พบกันอีกครั้งในกิจกรรมเหล่านี้

ในบรรดานักโทษการเมืองทั้งหมดที่ได้สัมภาษณ์ “สูง” (นามสมมติ) เป็นเพียงคนเดียวที่ไม่มีสัญชาติไทย สูงอพยพมาจากประเทศจีนพร้อมกับแม่ตั้งแต่ยังเล็ก ทุกวันนี้เขาถือบัตรประจำตัวคนต่างด้าวที่ต้องต่ออายุทุกปี ผู้วิจัยถามเขาว่าอยู่เมืองไทยมานานแล้วเหตุใดจึงไม่เปลี่ยนสัญชาติ เขาตอบว่า “ไม่อยากเป็นคนไทย” สูงไม่ได้ให้ความสำคัญกับสถานะพลเมืองตามกฎหมาย แต่เขากลับแสดงออกเพื่อมีส่วน

ร่วมทางการเมืองอย่างแข็งขัน ลุงเคยถูกจำคุกและเป็นจำเลยในคดีความที่ยังไม่สิ้นสุดอีกหลายคดี เหตุเพราะยกมือแสดงความคิดเห็นในเวทีสัมมนาต่าง ๆ เกี่ยวกับบทบาทของสถาบันกษัตริย์ เขาทำแบบนี้ซ้ำแล้วซ้ำเล่าตลอดหลายปีที่ผ่านมา มีประวัติที่ว่า เขาถูกจับกุมครั้งแรกใน พ.ศ.2518 และต่อมาในปี พ.ศ.2546 และอีกหลายครั้งหลังจากนั้นด้วยพฤติกรรมแบบเดียวกัน เพราะเขาเชื่อว่าคนเราควรมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น ลุงกล่าวว่า “สังคมต้องเปลี่ยนเพราะมันเลวอยู่แล้ว เหมือนน้ำท่วมปากคนไทย เราต้องทำให้มันพูดได้ มีเสรีภาพ...เราเห็นสังคมอยู่ดีธรรมอย่างนี้เราจะทนอยู่ได้อย่างไร ในขณะที่คนส่วนใหญ่ตกเป็นเหยื่อของคนส่วนน้อย...”

ลุงใช้ชีวิตแบบหาเช้ากินค่ำมาโดยตลอด เคยทำงานรับจ้าง และค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ เขาเขียนเรื่องสั้น นวนิยาย และมีผลงานแปล ปัจจุบันลุงอาศัยอยู่ในห้องเช่าเพียงลำพัง มีรายได้จากการขายสินค้าารณรงค์ที่เขาออกแบบและลงทุนผลิตเอง ได้แก่ เสื้อยืด ถุงผ้า และนาฬิกา สินค้าทุกชนิดมีข้อความเหมือนกันว่า “ความเป็นธรรมย่อมอยู่เหนือทุกสถาบัน” เขาบอกว่าต้องการเผยแพร่ข้อความนี้ให้กระจายไปทั่ว ๆ ลุงไม่ขำนาฏการใช้สื่อออนไลน์เพราะเขามีอายุมากกว่าเจ็ดสิบปีแล้ว แต่เขาก็หัดใช้เฟซบุ๊กและสามารถโพสต์ข้อความต่าง ๆ ได้ตามต้องการ แต่ลุงก็มักโพสต์ข้อความเข้าไปมาไม่กี่ประโยค ข้อความของลุงมีแบบฉบับเฉพาะตัวที่ทำให้หลายคนจดจำเขาได้ โดยเฉพาะการสะกดคำด้วยวิธีการที่ไม่เหมือนใคร ด้วยการใช้อักษร และใช้ ๆ แทน ท และเขามักคอมเมนต์ในเฟซบุ๊กของผู้อื่นด้วยข้อความเข้าไปมาว่า “ดีดีดี” หรือ “ดีดีดีที่บอกเรื่องนี้” เป็นต้น

นักโทษการเมืองโดยส่วนใหญ่มีแนวคิดทางการเมืองแบบเสรีนิยมประชาธิปไตยที่ต้องการให้มนุษย์ทุกคนมีสิทธิและเสรีภาพที่เท่าเทียมกัน ยกเว้น “พี” (นามสมมติ) ที่บอกว่าตนเองเป็นรอยัลลิสต์ (royalist) แต่ถูกกล่าวหาว่าหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ พีเป็นครูโรงเรียนมัธยมที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่ง ปี พ.ศ.2560 เขาแชร์ข้อความจากเฟซบุ๊กของสมศักดิ์ เจียมธีรสกุล เกี่ยวกับหมุดคณะราษฎรที่หายไป เพื่อที่จะโต้แย้งและปกป้องสถาบันกษัตริย์ ต่อมาเขาถูกทหารนับสิบรายบุกจับในที่พักโดยไม่แจ้งข้อกล่าวหาหรือแสดงหมายจับ ครั้นตำรวจที่สอบสวนตรวจสอบเฟซบุ๊กของเขาก็ตกใจที่พบว่ามีแต่เนื้อหาแสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ทั้งสิ้น กระนั้นก็ตาม พียังคงถูกดำเนินคดีตามกระบวนการต่อไป

ประสบการณ์ในช่วงที่ถูกกักขังอยู่ในเรือนจำราวสามเดือน และการได้แลกเปลี่ยนกับผู้ที่ถูกจับกุมพร้อมกันด้วยข้อกล่าวหาแบบเดียวกันในช่วงเวลานั้น ทำให้พี

มีมุมมองต่อตนเองในฐานะพลเมืองไทยเปลี่ยนไปจากเดิมแบบหน้ามือเป็นหลังมือ เขาพบว่าสิ่งที่เขาคิดและเชื่อมาโดยตลอดนั้นเป็นเรื่องโกหกหลอกลวงทั้งสิ้น “เรารู้สึกไม่โอเคกับคำว่าทหารปกป้องประชาชน ทำให้เราคิดว่าที่ผ่านมามันหลอกลวง เราจะไม่ยอมให้มันหายไปเฉย ๆ เราจะแก้แค้น ถ้าตายก็ไม่เป็นไร ถือว่าเราได้ทำเต็มที่” หลังออกจากเรือนจำ พิกกลับมาใช้เฟซบุ๊กบัญชีเดิม ซึ่งมีเพื่อนมากกว่า 1,700 คน เขาโพสต์ภาพของตนเองพร้อมข้อความแจ้งว่ากลับมาแล้ว แต่ไม่ได้ใช้พื้นที่เฟซบุ๊กในการบอกเล่าเหตุการณ์ใด ๆ ในช่วงที่เขาหายไป ทุกวันนี้พีใช้เฟซบุ๊กอย่างระมัดระวังมากขึ้น เขากลับมากรอการ “เพิ่มเพื่อน” (add friend) อย่างรัดกุมและมักตั้งค่าให้เฉพาะ “เพื่อน” เท่านั้นที่สามารถมองเห็นข้อความของเขา ซึ่งเป็นการแชร์ข่าวการเมืองและข้อความของคนอื่น โดยเขียนความคิดเห็นส่วนตัวประกอบเพียงเล็กน้อย แต่เขาก็ไปเข้าร่วมการประชุมทางการเมืองในที่สาธารณะบ่อยครั้งและได้รู้จักกับนักกิจกรรมการเมืองในฝ่ายเสรีนิยมประชาธิปไตยมากขึ้นทั้งในพื้นที่ออนไลน์และออฟไลน์ เช่น เขาไปร่วมชมภาพยนตร์การเมืองเรื่อง Ten Years Thailand ในปลายปี พ.ศ.2561 ซึ่งมีนักกิจกรรมการเมืองที่มีชื่อเสียงจำนวนมากไปชมในรอบนั้น และเขาไปร่วมกิจกรรมของ สมบัติ บุญงามอนงค์ นักกิจกรรมการเมืองที่มีชื่อเสียง ที่ร้านแมคโดนัลด์ สาขาราชประสงค์

นอกจากพีแล้ว “โอ” (นามสมมติ) เป็นอีกคนที่ถูกกล่าวหาว่าทำผิด ม.112 อย่างไม่สมเหตุสมผล เขาถูกพี่ชายร่วมสายเลือดกล่าวหาว่าเขาวิจารณ์ข่าวในพระราชสำนัก และมีแผ่นซีดีที่เขียนข้อความหมิ่นประมาทพระมหากษัตริย์เป็นหลักฐาน โอไม่ได้รับอนุญาตให้ประกันตัวแม้ว่าทนายความจะยื่นคำร้องถึง 7 ครั้ง เขาได้รับอิสรภาพเมื่อศาลตัดสินยกฟ้องหลังจากติดคุกนานถึงหนึ่งปี โดยไม่ได้รับการชดเชยใด ๆ ช่วงที่อยู่ในเรือนจำเขาได้รับความช่วยเหลือจากกลุ่มและเครือข่ายต่าง ๆ มากมาย เมื่อออกจากคุกโอจึงพยายามตอบแทนด้วยการช่วยเหลือนักโทษการเมืองอื่น ๆ ทั้งที่รู้จักและไม่รู้จักเป็นการส่วนตัว เช่น ส่งเงินให้เมื่อมีการระดมทุนช่วยเหลือนักโทษการเมืองซึ่งเขาทราบข่าวจากเฟซบุ๊ก

ก่อนหน้าที่จะถูกคุมขัง โอเพิ่งเริ่มมีสมาร์ทโฟน และเขามีบัญชีเฟซบุ๊กแล้วโดยใช้ทางคอมพิวเตอร์ เมื่อออกมาจากเรือนจำเขาฝึกใช้สมาร์ทโฟนจนคล่องและกลับมาใช้เฟซบุ๊ก ซึ่งมีคนมาขอเป็น “เพื่อน” ทางเฟซบุ๊กเยอะมาก คนรู้จักเขาเพราะการเสนอข่าวของสื่อ และหลายคนก็อยากให้เขาโพสต์เล่าเรื่องคดีความ โอเล่าว่าช่วงแรกเขาโมโหมากจึงโพสต์เฟซบุ๊กต่อว่าทั้งกระบวนการยุติธรรม และคนที่

ฟ้องร้องเขา ซึ่งก็ทำให้คู่กรณีเดิมมาก่อความทรมานทางหน้าเฟซบุ๊กตลอดเวลา อีกทั้งพี่สาวของเขาก็คอยมาตามดูแลและห้ามปราม “โพสต์อะไรก็ได้จนผมหงุดหงิดนะ” ภายหลังเมื่อการแบ่งขั้วทางการเมืองในสังคมรุนแรงขึ้น ฮอร์มัตระวังที่จะไม่แสดงความคิดเห็นทางการเมืองในเฟซบุ๊กเพราะเขาประกอบธุรกิจส่วนตัวและมีลูกค้าทั้งสองฝั่ง การเมือง และการพูดเรื่องคดีความในอดีตจะทำให้เขาถูกพี่ชายก่อกวนและคุกคามไม่หยุด โอใช้เวลาส่วนใหญ่ในการทำมาหากินจึงไม่ค่อยมีโอกาสไปร่วมกิจกรรมการเมืองซึ่งเขาก็ไม่ได้รู้สึกเดือดร้อน เพราะเขาไม่ได้เป็น “ฮาร์ดคอร์” การเมืองมาก่อน เพียงแต่ได้รู้จักนักกิจกรรมการเมืองมากขึ้นเมื่อเกิดคดีความ

จากกรณีต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าหลังจากออกมาจากรือนจำแล้ว อดีตนักโทษการเมืองส่วนใหญ่ใช้ชีวิตค่อนข้างลำบาก แต่การถูกคุมขังอย่างไม่เป็นธรรมก็ทำให้พวกเขาารู้สึกเคียดแค้น และพยายามหาทางสนับสนุนหรือมีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น คักดี พี และโอ จากที่เคยสังเกตการณ์ความเป็นไปทางการเมืองอยู่ห่าง ๆ ในพื้นที่ออนไลน์ ได้หันมาเข้าร่วมกิจกรรมการเมืองในที่สาธารณะมากขึ้น ร่วมสนับสนุนทุนให้ความช่วยเหลือนักโทษการเมือง และร่วมแสดงความคิดเห็นผ่านสื่อออนไลน์อย่างเข้มข้นกว่าเดิม ฯลฯ ส่วนบอย และลุง ก็ไม่ได้สนใจการเมืองน้อยลง แต่พยายามระมัดระวังตัวที่จะไม่แสดงออกทางการเมืองอย่างเปิดเผยเหมือนที่ผ่านมา ทั้งโลกออนไลน์และโลกความเป็นจริงไม่ใช่พื้นที่ปลอดภัยของพวกเขาอีกต่อไป อดีตนักโทษการเมืองทุกคนต่างตระหนักว่าในสายตาของรัฐ เขาถูกตีตราให้ไม่เหมือนกับพลเมืองคนอื่น ๆ ถูกจับต้องเป็นพิเศษ และมีโอกาสที่จะถูกตั้งข้อหาเอาผิดมากกว่าคนทั่วไป แม้แต่โอที่ติดคุกโดยไม่มี ความผิดก็ยังต้องระมัดระวังตัวเป็นพิเศษ เขาบอกว่า “เว้น 112 ไรนะ ใครจะว่าชี้ขาดก็แล้วแต่ ผมไม่อยากพลาดอีก ลิมิต 112 อยู่แคไหนผมก็รู้ แต่มั่นปลิ้นได้ บางทีไม่ผิดแต่มั่นก็ผิดได้ นักกฎหมายตายเพราะ 112 ก็หลายคนแล้ว”

นอกจากอดีตนักโทษเหล่านี้ พลเมืองดิจิทัลทั่วไปก็ใช้สื่อโซเชียลอย่างเฟซบุ๊กและไลน์เพื่อแสดงความคิดเห็นทางการเมืองด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบรรยากาศของสังคมไทยในช่วงหลายปีที่ผ่านมาซึ่งรัฐมักปิดกั้นและแทรกแซงการทำกิจกรรมการเมืองในพื้นที่จริง อย่างไรก็ตาม ชาวกรจับกุมคุมขังผู้แสดงออกทางการเมือง พลเมืองดิจิทัลต่างตระหนักกันว่าพื้นที่ออนไลน์ก็ไม่ได้มีความปลอดภัยร้อยเปอร์เซ็นต์ การสื่อสารบนพื้นที่ออนไลน์จึงมักอาศัยเทคนิคหลายอย่างทั้งเพื่อทำทนายอำนาจและเพื่อหลบเลี่ยงการถูกรัฐตั้งข้อหาเอาผิด เช่น การใช้คำว่า

“สมเด็จเจียม” หรือ “เสด็จพ่อเจียม” ซึ่งมีนัยว่ายกย่องบุคคลที่ทำทนายอำนาจกษัตริย์ ให้เทียบเท่ากษัตริย์ การใช้คำเชิงสัญลักษณ์ เช่น ผุ่น จัสติน ฯลฯ แทนการกล่าวถึง บุคคลอย่างตรงไปตรงมา การสะกดคำผิดเพื่อลดทอนความรุนแรงของคำไม่สุภาพ เช่น มรีง กรู แมร่ง ลัส ฯลฯ การเลือกรับ “เพื่อน” ในเฟซบุ๊กและไลน์ การไม่เข้าร่วม กลุ่มเฟซบุ๊กที่มักโพสต์ข้อความสุมเลื่อง การตั้งค่าเพื่อการคัดกรองผู้ที่สามารถมองเห็น ข้อความของตน เพื่อป้องกันการถูกรัฐแทรกแซง เป็นต้น กลวิธีการสื่อสารเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นว่าสังคมไทยเต็มไปด้วยเรื่องต้องห้าม ตั้งแต่เรื่องทั่วไปในชีวิตประจำวัน เช่น การใช้คำไม่สุภาพในพื้นที่สาธารณะ ไปจนถึงเรื่องราวร้ายแรงอย่างเช่นการพูดถึง บุคคลที่มีสถานะสูงส่ง อย่างไรก็ตาม เรื่องต้องห้ามเหล่านี้ก็ปรากฏบนเฟซบุ๊ก อย่างดาษดื่น พื้นที่ออนไลน์เหล่านี้จึงกลายเป็นพื้นที่ทำทนายและลดทอน ความศักดิ์สิทธิ์ เครื่องขริม และแข่งกร้าวของอำนาจ

(3) การต่อสู้ต่อรองความหมายของพลเมืองผ่านปฏิบัติการในพื้นที่ ออนไลน์

การพูดและแสดงออกทางการเมืองเป็นสิทธิพื้นฐานของพลเมืองในระบบอบ ประชาธิปไตย แต่ในสังคมไทยมีเรื่องต้องห้ามมากมายที่ทำให้การพูดถึงเรื่องนั้น อย่างเปิดเผยตรงไปตรงมาแม้ว่าจะมิใช่การหมิ่นประมาทหรือจาบจ้วงก็อาจเป็น ความผิดร้ายแรงได้ สิทธิทางการเมืองของพลเมืองไทยทุกคนจึงมีอย่างจำกัดตั้งแต่ เริ่มต้น ครั้นตกเป็นผู้ถูกกล่าวหาในคดี ม.112 โดยที่ยังไม่ได้ผ่านขั้นตอนการพิสูจน์ ตามกระบวนการยุติธรรมก็ทำให้ผู้ต้องหาถูกรัฐยกเว้นที่จะให้ความคุ้มครองสิทธิ และถูกเลือกปฏิบัติต่างจากผู้ต้องหาในคดีความอื่น ๆ เช่น ใช้กองกำลังเจ้าหน้าที่ ทั้งทหารและตำรวจจำนวนมากบุกจับกุมอย่างอุกอาจ ควบคุมตัวไปโดยไม่แจ้ง ข้อกล่าวหา จอมจำโดยไม่ให้ใครเข้าเยี่ยม พิจารณาคดีแบบลับ และไม่ให้ประกันตัว โดยอ้างว่าเป็นคดีร้ายแรงและมีโทษสูง การปฏิบัติของรัฐได้ทำให้ผู้ถูกกล่าวหาในคดี ม.112 ตกเป็น “พลเมืองในสภาวะยกเว้น” ไม่สามารถอ้างสิทธิพลเมืองในกระบวนการ ยุติธรรมได้อย่างเต็มที่ ทั้งที่ตามหลักสากลแล้วพวกเขายังเป็นผู้ถูกกล่าวหาที่มีโอกาส พิสูจน์ความบริสุทธิ์ แต่ในทางปฏิบัติกลับถูกละเว้นการคุ้มครองสิทธิต่าง ๆ จนมี โอกาสน้อยมากที่จะต่อสู้ให้ชนะคดีความ ครั้นเมื่อพ้นโทษประวัติอาชญากรรมที่ติดตัว มาก็ทำให้พวกเขาถูกตัดสิทธิทางการเมืองหลายด้าน และกลายเป็นบุคคลที่ถูกรัฐ จับจองอยู่ตลอดเวลา

นอกจากความสัมพันธ์กับรัฐแล้ว สถานะความเป็นพลเมืองของผู้ถูกกล่าวหา เหล่านี้ยังถูกบั่นทอนโดยพลเมืองด้วยกันเอง เพราะประชาชนจำนวนมากก็เชื่อ

ตามการปลูกฝังหล่อหลอมจากรัฐว่าคนไทยต้องไม่แตะต้องสถาบันกษัตริย์ นักโทษ ม.112 จึงกลายเป็นอาชญากรร้ายแรงที่สังคมไม่ยอมรับ แม้จะพ้นโทษไปแล้วก็ยังคงเป็นพลเมืองไทยที่ไม่สมบูรณ์อีกต่อไป ในสายตาของคนทั่วไป ถูกตีตรา กีดกัน และเบียดขับให้เป็นชายขอบด้วยกระบวนการต่าง ๆ

การที่รัฐไทยปิดกั้นการรับรู้ข้อมูลข่าวสารและการแสดงออกทางการเมืองของประชาชนอย่างแข็งกร้าว นอกจากจะเป็นการละเมิดสิทธิทางการเมืองของพลเมืองแล้วยังทำให้ประชาชนจำนวนมากจำต้องละทิ้งความเป็นพลเมืองตามนิยามทางกฎหมาย โดยการหลบหนีออกไปจากราชอาณาจักรไทย ซึ่งก็ทำให้พวกเขาไร้ซึ่งสถานะความเป็นพลเมืองไทยตามกฎหมายโดยสิ้นเชิง ดังปรากฏว่ารัฐปฏิเสธที่จะรับรู้การมีตัวตนของพวกเขานอกอาณาเขตดินแดนรัฐ ไม่ให้ความคุ้มครองใด ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อตกอยู่ในภยันตราย คนไทยนอกประเทศเหล่านี้กลายเป็นคนไร้รัฐที่ไม่ได้รับการปกป้องจากรัฐใดในโลกจนกว่าจะสามารถขอสถานะผู้ลี้ภัยอย่างเป็นทางการได้เสียก่อน พวกเขาจึงจะได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายจากรัฐปลายทาง

แม้รัฐไทยจะถือหลักความชอบธรรมทางกฎหมายในการกระทำต่าง ๆ แต่บ่อยครั้งที่กฎหมายก็ถูกผ่อนปรนสำหรับคนข้ามแดน เช่นกรณีที่รัฐยกเว้นความผิดให้แรงงานข้ามชาติที่เข้าเมืองมาอย่างผิดกฎหมายเพื่อเห็นแก่ประโยชน์ทางเศรษฐกิจของรัฐเอง หรือกรณีที่รัฐให้ความช่วยเหลือแรงงานไทยที่ลี้ภัยไปทำงานต่างประเทศอย่างผิดกฎหมายให้กลับเข้ามาในประเทศไทยได้ ดังนั้น การบังคับใช้กฎหมายเกี่ยวกับการข้ามแดนหรือการอ้างสถานะพลเมืองตามกฎหมายจึงเป็นเพียงข้ออ้างที่รัฐใช้ในการเลือกปฏิบัติเสมอ สำหรับผู้เคลื่อนไหวทางการเมืองมักถูกรัฐบังคับใช้กฎหมายอย่างแข็งกร้าว ปฏิเสธสิทธิทางการเมือง และไม่ให้ความคุ้มครองพวกเขาในฐานะพลเมืองทันทีที่พวกเขาหลบหนีออกนอกประเทศ

การเป็นผู้ลี้ภัยในต่างแดนทำให้พวกเขาตกอยู่ในสถานะพลเมืองชายขอบของรัฐปลายทาง ต้องปรับตัวกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพและสังคมวัฒนธรรม และใช้เวลาตั้งหลักชีวิตท่ามกลางถิ่นใหม่ แต่ผู้ลี้ภัยโดยส่วนใหญ่ก็ยังพยายามรักษาตัวตนทางการเมืองเอาไว้ด้วยการติดตามความเป็นไปในเมืองไทยและแสดงออกทางการเมืองอย่างต่อเนื่อง และวิพากษ์วิจารณ์รัฐไทยและสถาบันกษัตริย์อย่างตรงไปตรงมาเปิดเผยและเข้มข้นกว่าเดิม โดยอาศัยโลกโซเชียลเป็นพื้นที่ปฏิบัติการที่สำคัญ มีการผลิตสื่อ การรวมกลุ่ม การสร้างเครือข่าย และการจัดกิจกรรมในพื้นที่สาธารณะแล้วถ่ายทอดมายังเมืองไทย รวมทั้งเรียกร้องให้รัฐรับผิดชอบชีวิตของผู้ลี้ภัยชาวไทยที่ถูกอุ้มหายไป ดังที่ จอม ไฟเย็น เขียนในเฟซบุ๊กส่วนตัวของเขา เมื่อวันที่ 4 สิงหาคม

พ.ศ.2562 หลังจากที่ลี้ภัยไปอยู่ประเทศฝรั่งเศสแล้วว่า “ผมไม่ได้มาเพื่อหนี แต่มาเพื่อสู้ต่อ ทุกชีวิตของสหายที่ถูกข่มขู่สังหารต้องไม่สูญเปล่า”

ด้วยสถานะบุคคลที่ไม่ได้ถือสัญชาติไทยและการมีถิ่นที่อยู่ถาวรนอกอาณาเขตรัฐไทย ทำให้การเคลื่อนไหวทางการเมืองของพวกเขาเป็นไปอย่างเสรีมากขึ้น แต่ก็ยังเป็นการเคลื่อนไหวในฐานะคนไทยที่เรียกร้องให้มีการปฏิรูปรัฐและสถาบันทางสังคมต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนไทยมีสิทธิเสรีภาพทางการเมืองมากกว่าที่เป็นอยู่

การติดต่อข้ามแดนระหว่างนักกิจกรรมการเมืองที่อยู่ในและนอกประเทศไทย ผ่านพื้นที่ออนไลน์ รวมทั้งการเคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์ร่วมกันในหลายรูปแบบ สะท้อนให้เห็นว่าการใช้อำนาจรัฐบังคับควบคุมพลเมืองในรูปแบบเดิม ๆ ที่อิงอยู่กับอำนาจเหนืออาณาเขตดินแดนนั้นไร้ประสิทธิภาพในบริบทของโลกยุคการสื่อสารข้ามพรมแดน เพราะรัฐไม่สามารถใช้อำนาจปิดกั้นการติดต่อสื่อสารได้ แต่จะทำได้มองไม่เห็นหรือมองข้ามการเคลื่อนไหวของพวกเขา ก็ไม่ได้เพราะมันส่งผลมายังพลเมืองในรัฐ

สำหรับอดีตผู้ต้องโทษที่อยู่ในประเทศไทย ส่วนใหญ่ก็ไม่ได้ให้ความสำคัญกับสิทธิทางการเมืองที่ขาดหายไปด้วยเช่นกัน การถูกจองจำไม่ได้ทำให้พวกเขาดิโรราบต่ออำนาจตามที่รัฐคาดหวังเพราะไม่ได้เห็นว่าสิ่งที่ตนทำเป็นความผิดแต่ที่ต้องติดคุก เพราะรัฐไม่มีความเป็นธรรม เพื่อพ้นโทษแต่ละคนแสดงออกให้รัฐเห็นว่าตนไม่ได้ยุ่งเกี่ยวกับการเมืองอีกแล้ว แต่มุ่งทำมาหากินเลี้ยงปากท้อง เป็นพลเมืองดีตามที่รัฐต้องการ ในอีกทางหนึ่งทุกคนยังแสวงหาโอกาสต่อสู้แข่งขัน ด้วยการเกาะเกี่ยวตนเองไว้กับเครือข่ายโซเชียลหลายกลุ่มเพื่อติดตามข่าวสาร แลกเปลี่ยนกับผู้ที่มีความตื่นตัวทางการเมืองต่าง ๆ ผู้ที่ไม่เคยสนใจการเมืองมาก่อนก็กลายเป็นผู้ที่มีความตื่นตัวทางการเมืองอย่างมาก และพยายามสานต่อ ขยาย และสร้างเครือข่ายกับผู้คนที่เคยให้ความช่วยเหลือในช่วงที่ถูกจับกุมคุมขัง เครือข่ายออนไลน์ช่วยให้คนกลุ่มนี้สามารถใช้ชีวิตหลายมิติไปพร้อมกัน และปลอดภัยจากการถูกรัฐคุกคามมากกว่าการเคลื่อนไหวทางการเมืองอย่างเปิดเผย เพราะทุกคนตระหนักว่าตนเองอยู่ในการจับจองของรัฐตลอดเวลา

จะเห็นได้ว่าความสำคัญของความเป็นพลเมืองของผู้ถูกกล่าวหาไม่ได้ขึ้นอยู่กับนิยามตามกฎหมาย แต่อยู่ที่ปฏิบัติการในการยื่นหยัดแสดงสิทธิเสียงเพื่อมีส่วนร่วมกับความ เป็นไป ในสังคมไทย ซึ่งเท่ากับเป็นการแสดงตัวตนในฐานะพลเมืองทางการเมือง (political subject) ตามคุณค่าความหมายของตนเอง (Mouffe, 1997) ปฏิบัติการของความเป็นพลเมืองของพวกเขา นอกจากจะก้าวข้ามขอบเขตที่ทางการกำหนด

ไว้แล้ว ยังเป็นปฏิบัติการข้ามรัฐโดยอาศัยโลกไซเบอร์เป็นพื้นที่หลักในการแสดงออก กลุ่มคนที่ศึกษาทั้งหมดนี้ยอมไม่ใช่ “พลเมืองดี” ในสายตารัฐไทย ทั้งยังถูกรัฐใช้อำนาจกฎหมายตั้งข้อหาเอาผิดและลงโทษเพื่อกดกำราบ ส่วนหนึ่งพยายามต่อรองกับอำนาจรัฐด้วยการอ้างสิทธิต่าง ๆ ที่พลเมืองพึงมีเพื่อต่อสู้ในกระบวนการยุติธรรม แต่อีกส่วนหนึ่งต่อต้านอำนาจรัฐด้วยการละทิ้งสถานะความเป็นพลเมืองตามกฎหมายเนื่องจากเห็นว่าสถานะนั้นเป็นโทษมากกว่าคุณ อย่างไรก็ตาม พวกเขายังคงแสดงออกซึ่งความเป็นพลเมืองต่อไป ไม่ใช่เพื่อให้รัฐมาปกป้องคุ้มครองตามนิยามความหมายในทางสากล แต่เป็นการแสดงตัวตนเพื่อให้ผู้อื่นมองเห็นในฐานะประชาชนคนไทยที่ไม่ได้สยบยอมต่ออำนาจรัฐ และต่อสู้เพื่อให้รัฐรับผิดชอบต่อการใช้อำนาจกับพวกเขาอย่างไม่เป็นธรรม พวกเขาเชื่อว่าการเคลื่อนไหวเพื่อเป้าหมายเหล่านี้ทำให้การดำรงอยู่ของพวกเขามีความหมาย ไม่ว่าจะมิสสถานะทางกฎหมายอย่างไรก็ตาม

สรุปและอภิปรายผล

บทความนี้มีได้มุ่งถกเถียงว่าผู้ถูกกล่าวหาว่าละเมิดกฎหมายของรัฐนั้นกระทำถูกหรือผิดอย่างไร แต่พยายามแสดงให้เห็นความลักลั่นระหว่างนิยามความเป็นพลเมืองตามกฎหมาย กับปฏิบัติการนอกกฎหมายเพื่อแสดงออกซึ่งความเป็นพลเมืองของกลุ่มคนนอกรัฐ และผู้ที่ไม่ใช่พลเมืองดีของรัฐเพราะถูกตั้งข้อหาว่าเป็นภัยต่อความมั่นคง แม้ว่าผู้หลบหนีคดีการเมืองออกนอกราชอาณาจักรจะถูกรัฐปฏิเสธสิทธิความเป็นพลเมืองในทางกฎหมาย แต่พื้นที่ไซเบอร์ก็ทำให้พวกเขายังสามารถเคลื่อนไหวทางการเมืองได้ต่อไป จนกระทั่งทำให้รัฐอยู่ในสภาวะกลืนไม่เข้าคายไม่ออก เพราะไม่สามารถใช้อำนาจเข้าควบคุมจัดการพวกเขาได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด และไม่อาจปิดกั้นการสื่อสารระหว่างพวกเขากับพลเมืองในรัฐ

การเคลื่อนไหวของนักกิจกรรมข้ามรัฐและอดีตผู้ต้องโทษแสดงให้เห็นว่าการไร้สถานะพลเมืองไทย และเป็นพลเมืองที่มีสิทธิทางการเมืองไม่สมบูรณ์ ไม่ได้เป็นข้อจำกัดในการแสดงออกทางการเมืองของพวกเขา ปฏิบัติการของความเป็นพลเมืองที่เกิดขึ้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับบทบัญญัติของกฎหมาย หรือการมีสำนึกว่าเป็น “ข้า” (subject) ที่อยู่ภายใต้อำนาจรัฐ แต่เป็นปฏิบัติการอันเกิดจากความกระตือรือร้นในการอ้างสิทธิของตนเองด้วยการต่อสู้ เรียกร้อง ผลักดันให้เกิดการยอมรับ (Turner, 1990) ไม่ว่าจะในสายตารัฐหรือประชาคมโลกก็ตาม

ในบริบทของสังคมไทย รัฐพยายามปิดกั้นการแสดงออกของทางการเมืองของประชาชนมาตลอดโดยใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือกดกำราบ แต่พื้นที่ออนไลน์ก็ถูกใช้เป็นสมรรถภูมิในการทำสงครามจุดยืน สำหรับผู้หลบหนีและลี้ภัยการเมือง พื้นที่ออนไลน์สลายเส้นแบ่งและกระชับความไกลห่างระหว่างผู้ที่ใช้ชีวิตอยู่ในและนอกราชอาณาจักรไทย ไม่ว่าจะเป็นการถูกแบ่งแยกด้วยพรมแดนทางภูมิศาสตร์ หรือการแบ่งแยกด้วยกฎหมายที่กำหนดว่าใครเป็นหรือไม่เป็นพลเมืองไทย ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าอำนาจรัฐได้ถูกท้าทายจากพลังการทะลุทะลวงของเทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่

ไม่เพียงแต่รัฐกับประชาชน แต่พื้นที่ออนไลน์ยังเป็นสมรรถภูมิของสงครามจุดยืนระหว่างประชาชนด้วยกันเองที่มีอุดมการณ์และความคิดทางการเมืองแตกต่างกันที่ต่างมีพื้นที่แสดงออกและสร้างปฏิบัติการความเป็นพลเมืองตามนิยามความหมายของตนได้หลากหลาย การต่อสู้โต้แย้งทางความคิดเหล่านี้ส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย เพราะเอื้อให้ปัจเจกบุคคลมีพื้นที่แสดงออกและมีส่วนร่วมกับเรื่องของส่วนรวม ประณีประนอมให้ชีวิตทางการเมืองกับชีวิตประจำวันอยู่ร่วมกันได้ง่ายขึ้น โดยลดผลกระทบต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นจากการแสดงออกทางการเมืองในโลกความเป็นจริง แม้จะมีผู้เห็นว่าการแสดงออกทางการเมืองในโลกออนไลน์ไม่ใช่การมีส่วนร่วมทางการเมืองที่แท้จริง เป็นแค่เพียง slacktivism แต่กรณีศึกษาที่กล่าวมาเป็นไปในทางตรงกันข้าม เพราะกลุ่มคนเหล่านี้เป็นพลเมืองผู้ตื่นตัวทางการเมืองซึ่งเคยเคลื่อนไหวในพื้นที่ทางกายภาพอย่างจริงจังมาก่อน จนกระทั่งสูญเสียโอกาสที่จะทำเช่นนั้นได้อีก พื้นที่ออนไลน์จึงกลายเป็นทางเลือกเพื่อเติมเต็มชีวิตทางการเมืองที่หายไปของพวกเขา และการเคลื่อนไหวของพวกเขายังส่งผลสะท้อนต่อรัฐไทย ดังจะเห็นว่ารัฐได้พยายามอย่างยิ่งที่จะปิดกั้นการสื่อสารข้ามพรมแดนระหว่างกลุ่มเคลื่อนไหวทางการเมืองในต่างประเทศกับพลเมืองที่อาศัยอยู่ในราชอาณาจักร แต่รัฐก็ไม่สามารถใช้อำนาจเบ็ดเสร็จในการควบคุมพลเมืองได้ทั้งด้วยการใช้กำลังและอ้างอำนาจกฎหมายในรูปแบบเดิม ๆ

ดังนั้น การเคลื่อนไหวทางการเมืองข้ามพรมแดนจึงสะท้อนให้เห็นถึงการช่วงชิงอำนาจอธิปไตยส่วนหนึ่งจากรัฐให้กลับมาสู่ประชาชน ไม่ว่าจะเป็นอำนาจในการควบคุมอาณาเขตดินแดนที่แน่นอน หรืออำนาจในการกำกับความรู้สึกนึกคิดของพลเมืองว่าจะต้องคิดเฝ้าระวังภายใต้อำนาจรัฐ การที่รัฐไม่สามารถใช้กฎหมายจับกุมคุมขังผู้หลบหนีและลี้ภัยก็เท่ากับว่ารัฐไม่สามารถผูกขาดการใช้ความรุนแรงทางกายภาพ ส่วนการไม่สามารถปิดกั้นการต่อต้านและต่อรองของพลเมืองในพื้นที่

ไซเบอร์ ก็เท่ากับว่ารัฐไม่สามารถผูกขาดการใช้ความรุนแรงทางสัญลักษณ์ได้เช่นกัน

คติความทางการเมืองมากมายที่เกิดขึ้นจากการตั้งข้อหาตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 112 และ พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ รวมทั้งกฎหมายอื่น ๆ ที่รัฐใช้จำกัดสิทธิและเสรีภาพในการแสดงออกทางการเมืองของประชาชน สะท้อนถึงความลึกลับระหว่างโลกทัศน์ที่คับแคบของรัฐไทยกับความก้าวหน้าของภูมิทัศน์ทางสังคมในโลกยุคเทคโนโลยี เพราะแม้ว่าเทคโนโลยีการสื่อสารได้ทะลุทะลวงพรมแดนรัฐชาติไปแล้วจนผู้คนมีเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ไหลเลื่อนและซับซ้อน แต่รัฐก็ยังพยายามปิดกั้นผู้คนไม่ให้รับรู้และแสดงความคิดเห็นในเรื่องที่รัฐเชื่อว่าปะปนทำลาย “ความเป็นไทย” ในแบบจารีตนิยม

จากรูปธรรมของปฏิบัติการความเป็นพลเมืองข้ามรัฐเช่นนี้ทำให้เราจำเป็นต้องพิจารณาความหมายของความเป็นพลเมืองเสียใหม่ เพราะในสังคมต่าง ๆ ก็มีการต่อรองและช่วงชิงความหมายของความเป็นพลเมืองตลอดเวลาอยู่แล้ว เมื่อบริบททางสังคมเปลี่ยนไป (Isin & Turner, 2002; Parker, 2002) ในโลกยุคนี้ความเป็นพลเมืองไม่จำเป็นต้องขึ้นอยู่กับพันธะผูกพันระหว่างปัจเจกบุคคลกับรัฐชาติในลักษณะเดิม และปฏิบัติการในพื้นที่ออนไลน์ยังทำให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมทางการเมืองก็มีขอบเขตกว้างกว่าเดิมมาก ระบบอินเทอร์เน็ตและสื่อออนไลน์ได้ช่วยกระชับเวลาการสื่อสาร ก้าวข้ามข้อจำกัดของระยะทาง ทำให้การติดตามข่าวแลกรเปลี่ยนข้อมูล ความคิดเห็น รวมทั้งการส่งผ่านความช่วยเหลือกันเป็นไปอย่างสะดวกรวดเร็ว โลกออนไลน์จึงเป็นพื้นที่สำคัญสำหรับปฏิบัติการของความเป็นพลเมือง จนกระทั่งการกระทำใด ๆ ในชีวิตประจำวันก็อาจเป็นปฏิบัติการของความเป็นพลเมืองได้ทั้งสิ้น โดยไม่ขึ้นอยู่กับสถานะทางกฎหมาย ถิ่นที่อยู่อาศัยหรือรูปแบบการแสดงออก

พื้นที่ออนไลน์ถูกใช้สำหรับปฏิบัติการของความเป็นพลเมือง ที่ทำให้ผู้ไร้สถานะพลเมืองไทยตามกฎหมายยังสามารถเคลื่อนไหวและรักษาความเป็นพลเมืองทางการเมืองของตนไว้ได้ แต่ทางเลือกนี้ก็แลกมาด้วยราคาที่ต้องจ่ายมหาศาล ทั้งความเสี่ยงที่จะรอดชีวิต ความห่างไกลหรือการถูกตัดขาดจากญาติมิตร สิทธิและโอกาสต่าง ๆ ที่จะได้รับจากการเป็นพลเมืองไทยตามกฎหมาย ไม่มีใครตอบแทนพวกเขาได้ว่าทางเลือกที่เกิดขึ้นนี้คุ้มแล้วหรือไม่ และไม่ว่าจะอย่างไรมนุษย์เราทุกคนล้วนเลือกหรือไม่เลือกกระทำการใด ๆ ท่ามกลางเงื่อนไขและข้อจำกัดมากมายในเวลาขณะนั้น และก็ยังขึ้นอยู่กับว่าแต่ละคนให้คุณค่ากับเรื่องใดว่าเป็นคุณค่าและความหมายของการมีชีวิตอยู่

References

- Agamben, G. (1998). *Homo sacer: Sovereign power and bare life*. Stanford: Stanford University Press.
- Archamas, N. (2013). *Construction of fear and the politics of the enforcement of the article 112 of the Thai criminal code* (master's thesis). Chiang Mai: Chiang Mai University. [in Thai].
- BBC Thai. (2018, September 12). Tai federation: The taboo t-shirt case in Thailand. *BBC Thai*. Retrieved from <https://www.bbc.com/thai/thailand-45497624> [in Thai].
- BBC Thai. (2019a, May 18). Murders and disappearance of activists who criticized Thai monarchy resulted in fear among Thai exiles in foreign countries (Uncle Sanam Luang case). *BBC Thai*. Retrieved from <https://bbc.in/3f6T6Wc> [in Thai].
- BBC Thai. (2019b, July 2). New life of Wat Wannayangkun as a refugee in France. *BBC Thai*. Retrieved from <https://bbc.in/33ndhtl> [in Thai].
- Beck, U. (1994). The reinvention of politics: Towards a theory of reflexive modernization. In U. Beck, A. Giddens, & S. Larsh (Eds.), *Reflexive modernization politics, tradition and aesthetics in modern social order* (pp. 1–55). Cambridge: Polity Press.
- Castells, M. (2007). Communication, power and counter-power in the network society. *International Journal of Communication*, 1(2007), 238–266.
- Castells, M. (2015). *Networks of outrage and hope: Social movements in the internet age* (2nd ed.). Cambridge: Polity Press.
- Clua, A., Ferran-Ferrer, N., & Terren, L. (2018). Youth impact in the public sphere: The dissolution of the Spanish youth council in the press and on Twitter. *Comunicar*, 55(XXVI), 49–57.
- Ferrer, N. (2014). Re-thinking social theory in contemporary social movement. *Contention: The Multidisciplinary Journal of Social Protest*, 1(2), 27–45.
- Inin, F. E., & Turner, S.B. (Eds.). (2002). *Handbook of citizenship studies*. London: SAGE.

- Jom Voice. (2016, February 9). “*Noom Rednon*” exposes the lives of Thai exiles abroad; “Freedom” that has to be exchanged with “Life Crisis” [Video File] Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=D69USjr0-JI> [in Thai].
- Koonchaimang, S. (2012). *Cyberspace and new social movements in Thailand (2006 – 2011)* (Doctoral dissertation). Bangkok: Chandrakasem Rajabhat University. [in Thai].
- Matchon Online. (2019, March 6). Opinion from enclave deliberation: State should return political rights to former prisoners. *Matchon Online*. Retrieved from <https://bit.ly/3uleCrb> [in Thai].
- Mouffe, C. (1997). *The return of the political* (2nd ed.). London: Verso.
- Office of Planning and Budget, Court of Justice. (n.d.a). *Annual judicial statistic, Thailand B.E.2006–2019*. Retrieved July 10, 2020, from <https://bit.ly/2Swz12J> [in Thai].
- Office of Planning and Budget, Court of Justice. (n.d.b). *Charging numbers under article 117–112 of the criminal code*. Retrieved June 30, 2020, from <https://bit.ly/3ewqzdQ> [in Thai].
- Parker, G. (2002). *Citizenships, contingency and the countryside rights, culture, land and the environment*. London: Routledge.
- PPTV Online. (2019, June 21). Aphirat Khongsompong, Thai army commander said; ROTC students said that anyone who didn’t realize obligation from the monarchy, had better not be in the country. *PPTV Online*. Retrieved from <https://bit.ly/3bdv3nr> [in Thai].
- Prachatai. (2018, May 21). ‘iLaw’ shows 4–year statistics of political prosecution according to NCPO laws. *Prachatai*. Retrieved from <https://bit.ly/3tvPQc4> [in Thai].
- Prachatai. (2019a, May 9). Thai police did not admit complaints the case of disappeared Uncle Sanam Luang and friends, after news of taken them back from Vietnam to Thailand. *Prachatai*. Retrieved from <https://bit.ly/3haeae> [in Thai].

- Prachatai. (2019b, July 16). Thai monarchy criticizing cases; ‘Siam’ and friends missing for 2 months, Vietnam informs no information sent them back to Thailand., police concluding the case of ‘Surachai’. *Prachatai*. Retrieved from <https://bit.ly/3uv7sX9> [in Thai].
- Prasoprattanasuk, V. (2015). *Sombat Boonngamanong’s facebook fanpage in social movement against amnesty bill* (master’s thesis). Bangkok: Thammasat University. [in Thai].
- Reuters. (2019). *Thai exiles in fear after murders and disappearances*. Bangkok Post. Retrieved from <https://bit.ly/3f4E6bj>
- Suksri, S., Kusonsinwut, S., & Yingyongpathana, O. (2012). *Computer crime?: Research title Impact of the computer-related crime act 2007 and state policies on the right to freedom of expression*. Bangkok: iLaw.
- Suriyawongkul, A. (2012). *Facebook politics: Culture-politics on thai online social network (2010–2012)* (master’s thesis). Bangkok: Thammasat University. [in Thai].
- Svensson, J. (2011). The expressive turn of citizenship in digital late modernity. *The eJournal of eDemocracy and Open Government*, 3(1), 42–56.
- Svensson, J., Neumayer, C., Banfield–Mumb, A., & Schossboeck, J. (2012). What kind of activist are you?: Positioning, power and identity in political online activism in Europe. In P. Parycek & N. Edelman (Eds.), *CEMED12. Proceeding of the International Conference for E-Democracy and Open Government* (pp.165–177). Krems; Edition Danube University.
- Streckfuss, D. (2011). *Truth on trial in Thailand: Defamation, treason and lèse-majesté*. London and New York: Routledge.
- Thairath Online. (2017, April 12). Thai ministry of digital economy and society (MDES) releases a direction that Thai people must not communicate with 3 persons on the internet. *Thairath Online*. Retrieved from <https://bit.ly/3eraN3E> [in Thai].
- Thairath Online. (2018, September 18). Who is behind ‘Thai Federation’? still challenge Thai military by selling its t-shirt on Facebook. *Thairath Online*. Retrieved from <https://bit.ly/3o0em47> [in Thai].

Thai Lawyers for Human Rights. (2019). *Woman accused of the Thai federation case was bailed after imprisoned for 2 nights*. Retrieved October 10, 2019, from <https://www.tlhr2014.com/?p=11880> [in Thai].

The Japanese Times. (2019). Exiled Thais behind protest music fear for their lives in Laos after spate of disappearances. *The Japanese Times*. Retrieved from <https://bit.ly/33quVg7>

Turner, B. S. (1990). Outline of a theory of citizenship. *Sociology*, 24(2), 189–217.

Wood, B. E., & Black, R. (2018). Globalization, cosmopolitanism and diaspora: What are the implication for understand citizenship?. *International Studies in Sociology of Education*, 27(2–3), 184–199.